

20 september 1967
52e jaargang, no. 2611
verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

L. H. Klaassen; H. W. Lambers; P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

Prijsmechanisme

DEZER dagen bracht de Partij van de Arbeid een rapport uit, getiteld *Een stem die telt*. Een stem die evenzeer telt is, dachten wij, het geluid dat klinkt in het door de Dr. Wiardi Beckman Stichting uitgebrachte, maar helaas door eerderegenoemd rapport in de publieke belangstelling enigszins weggedrukte, preadvies *Belasten met mate*¹⁾, dat 14 september jl. besproken werd op een W.B.S.-conferentie.

Wie de nationale financieel-economische discussie nauwlettend volgt, zal het niet zijn ontgaan dat daarin steeds meer het woord retributiestelsel opduikt, een begrip overigens dat, zoals het artikel van Gubbi ons heeft geleerd²⁾, in deze discussie een ruimere betekenis krijgt toebedeeld dan het volgens de leer van de openbare financiën toekomt. Ook Minister Witteveen heeft heel sterke ideeën in deze richting; we hadden op dit punt dan ook wat meer verwacht van de Miljoenennota.

Wij behoeven de inhoud van het preadvies hier niet uitgebreid weer te geven, zeker niet omdat de hoofdgedachte (het in ere herstellen van het prijsmechanisme voor dié door de overheid ter beschikking gestelde goederen, welke zonder al te hoge perceptiekosten individueel zijn toe te rekenen en die niet tot de categorie van de zgn. „merit goods” zijn te rekenen) alsook de uitwerking op bepaalde punten dezelfde is als die in Gubbi's artikel, dat overigens geschreven werd vóór de auteur had kunnen kennismaken van de inhoud van het W.B.S.-preadvies. Waaruit maar weer eens blijkt hoezeer een bepaalde gedachte, een bepaalde ideeënstroom tegelijkertijd bij velen — onafhankelijk van elkaar — kan doorbreken. Om dit nog eens extra te bewijzen brengt de post — terwijl wij deze regels schrijven — een rapport van de Prof. Mr. B. M. Teldersstichting, *Ruim Baan*, waarin de betekenis van het retributiestelsel, het dragen van de kosten van bepaalde overheidsvoorzieningen door de directe belanghebbenden, is toegespitst op het verkeer en het vervoer.

De Galan, een van de drie samenstellers van het preadvies, stelde in zijn toelichting op de conferentie het W.B.S.-rapport in het licht van de moderne tendens tot „ontluistering van vastgeroeste ideeën”. Dat hij en de twee andere auteurs (R. M. de Haan en Drs. H. Peschar) hierbij doelden op *socialistische* ideeën, werd wel duidelijk uit de reacties uit de zaal. Men had er nogal wat moeite mee, zoals de Kamerleden Roemers en Posthumus, die het preadvies duidelijk benaderden vanuit het gezichtspunt: wat heb ik er aan voor de praktijk van het besturen, voor de praktische politiek van alledag. Mijns inziens een onjuist uitgangspunt bij een bespreking van een stuk dat natuurlijk ook stof ter overpeinzing wil aandragen voor politici en bestuurders, maar zich niet in de eerste plaats stort op de politieke problemen, die opdoemen bij de uitwerking van de lijnen van het bevoegde op zaken van dagelijks bestuur en politiek. Men praatte daardoor vaak langs elkaar heen, aan de ene kant degenen die door het toepassen van het prijsmechanisme een juister afweging van prioriteiten door belanghebbenden, een duidelijker kennen van de relatieve schaarsteverhoudingen mogelijk achtten en dit van grote betekenis vonden omdat daardoor een zeker systematiseren van de overheidsuitgaven mogelijk zou worden; anderzijds de zojuist genoemde groep die enigszins geïrriteerd raakte door het gepraat over „het prijsmechanisme”.

¹⁾ *Belasten met mate. Rechtvaardigheid en doelmatigheid in de openbare financiën*. Uitgave Dr. Wiardi Beckman Stichting, Tesselschadestraat 31, Amsterdam, 72 blz., f. 3,50.

²⁾ Drs. F. Th. Gubbi: „Marktdemocratie versus budgetdemocratie”, *E.-S.B.*, 13 september 1967, blz. 905-909.

INHOUD

Prijsmechanisme 927

Prof. Mr. I. A. Diepenhorst:

Niet bij brood alleen, met een naschrift van Prof. Dr. W. Brand 928

Mr. Ir. A. W. Quint:

Waarheen met het loonbeleid in 1968? 931

Prof. Dr. H. M. H. A. van der Valk:

Oorzaken van de achterstand van de Europese ten opzichte van de Amerikaanse industrie en wetenschap 934

H. D. Baars:

De Noorse economie en haar relatie met Nederland 936

Ingezonden stuk:

Drs. M. F. M. van Utenhove:
Ruimtelijke ordening van de werkgelegenheid, met een naschrift van Ir. N. R. A. Krekel en Drs. J. J. Wouterse 938

Prof. Dr. C. D. Jongman:

Geld- en kapitaalmarkt 940

Boekbespreking:

Towards a Strategy for Development Co-operation (bespr. door Drs. A. W. M. Kenne) 942

Dit langs elkaar heen praten werd ook wel een beetje in de hand gewerkt doordat de preadviseurs in hun toelichtingen de zaak nogal extreem stelden door niet meer te spreken over de externe effecten en het merit goed-karakter van vele overheidsvoorzieningen, hetgeen bij degenen die het preadvies slechts oppervlakkig of niet helemaal (of helemaal niet?) gelezen hadden de indruk kon wekken dat het om het prijsmechanisme-puur ging, toegepast op alle door de overheid verstrekte goederen die individueel zijn toe te rekenen. Dit is — het hoeft geen betoog — natuurlijk onzin en was ook geenszins de bedoeling van de preadviseurs. Een beetje boos maakte zich bijv. ex-staatssecretaris Posthumus die opmerkte dat enige jaren geleden de Tweede-Kamerfractie van de P.v.d.A. had geijverd voor het invoeren van P.M.-posten op de begroting om het openbaar vervoer in de grote steden eventueel te kunnen bijspringen. „Nu dan eindelijk het Kabinet-De Jong heeft toegezegd dergelijke bedragen te gaan fourneren, komt ons wetenschappelijk instituut ons vertellen dat zulks niet mag. Nu weet ik het helemaal niet meer”, aldus Posthumus. Dergelijke spanningen tussen theorie en praktijk deden zich herhaaldelijk voor in de discussie.

Het idee van het invoeren van het prijsmechanisme voor sommige overheidsvoorzieningen en van het wegvallen van, de juiste allocatie verstorende, prijssubsidies spreekt natuurlijk vooral economen aan. Het gebouw dat zo opgetrokken wordt is van een klassieke schoonheid die ons allen, hoezeer wij doordrongen zijn van de ernstige bezwaren die inherent zijn aan de consequenties van de klassieke leer, toch aanspreekt. Helaas is het ook van een grotendeels academische schoonheid. Of om het met Ir. H. Vos te zeggen: „Prijsmechanisme o.k., maar merit goods evenzeer o.k.”. Met andere woorden: schrikt men terug voor de gevolgen van de „prijsmechanische” redenering voor sommige overheidstaken, dan zijn er altijd twee belangrijke ontsnappingsclausules, min of meer automatisch ingebouwd: merit goods en externe effecten. Aangezien de grens tussen wat nu wél en wat níet externe effecten resp. merit goods zijn (meer studie op dit punt is dringend gewenst) zeer vaag is, valt het niet moeilijk om — wanneer het politiek „niet lekker zit” — het prijsmechanisme van zijn plicht te ontslaan voor de bewuste overheidsvoorzieningen, die men daartoe snel externe effecten heeft toebedacht of tot merit goods heeft gepromoveerd.

Positief feit blijft dat het prijsmechanisme als belangrijk economisch geweten kan fungeren voor de politici, die daardoor gedwongen worden zichzelf duidelijk rekenschap te geven van hun motieven wanneer zij pleiten voor bepaalde subsidies of uitgavenverhogingen.

dR

E.-S.B. zal zeer binnenkort uitgebreid aandacht schenken aan de Miljoenennota 1968.

Red.

Niet bij brood

NAAR aanleiding van de oorspronkelijke, met stelligheid voorgedragen beschouwingen over „Economie en Onderwijs”, afkomstig van W. Brand en opgenomen in *E.-S.B.* van 19 en 26 juli zou ik een enkele opmerking willen maken, zowel vanwege de belangwekkendheid der bedoelde artikelen als uit hoofde van het gewicht der aangesneden problemen.

Dat men vanuit de economie zich in toenemende mate met universiteit en wetenschap gaat bezighouden, is logisch. Steeds hogere bedragen worden gevraagd. Geregeld gaan meer jongelui studeren. Binnen zeer afzienbare tijd zal de voortgezette opleiding, gegeven aan hen die beseffen dat „afgestudeerd” een overleefd begrip wordt en dat zij in de praktijk voortdurend bijscholing behoeven, ons voor nieuwe aanmerkelijke uitgaven plaatsen. Zoals andere zaken — de volksgezondheid, de verdediging, het wegennet, het landschapsschoon — moet ook het hoger of wetenschappelijk onderwijs worden betaald. Een beslissing is nodig omtrent de grootte der toe te kennen sommen. Welke maatstaven zullen hier gelden?

De auteur der artikelen in kwestie zegt dat „onderwijs uitsluitend toegespitst op utiliteitsoverwegingen een utopie of zelfs een onding is”, maar hij is toch tegelijk van mening dat onderwijsprogrammering slechts in het kader van een economisch model mogelijk is. Hij vervolgt met erop te wijzen hoe economische vooruitgang berust op ontwikkeling van b-wetenschappen en van ingenieurswetenschappen. Daaraan knoopt hij vast „dat allocatie van gelden voor natuurkunde, scheikunde, biologie etc. nuttiger is dan voor studierichtingen die met kunst of cultuur te maken hebben”. En wat hij nu wil is een onderwijs getoetst op „rentabiliteit en cost-effectiveness”, opleiding van krachten die de samenleving gebruiken kan, beperking van het doel van universiteiten en hogescholen: geen vorming „tot zelfstandige beoefening der wetenschap”, want dit leidt maar tot hoge uitgaven, het moge dan „om Tibetaans of een ander obscuur vakgebied gaan”.

Aan het slot van zijn tweede artikel verklaart de schrijver slechts een proeve van „hardop denken” te hebben willen leveren. Het zou kinderachtig zijn op te merken dat anderen minder aan „hardop denken” hebben dan aan de resultaten daarvan, wanneer er werkelijk is nagedacht. Maar het is niet kinderachtig eraan te herinneren dat verwijdering uit de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs van de taak „zelfstandige bevordering der wetenschap” van dezelfde orde is als schrapping van het winststreven als ondernemingsdoel.

Het is het goed recht van een econoom mee te spreken over het academisch onderwijs. Zonder nauwlettende bestudering van de ook economische problematiek die opgeworpen werd door universiteiten en hogescholen, zal het niet gaan. Men zij er intussen wel op bedacht: aan de orde is een ook economische problematiek, want het wetenschappelijk of hoger onderwijs als zodanig plaatst voor wijder vragen. Dat men vanuit de economie daarover wil meedenken is verheugend. Het betreft hier een wat jongere wetenschap met een eigen aanpak die voor het moderne leven de grootste betekenis heeft. Daarom zal nog niet bij ieder alles wat vanuit de economie wordt ge-

debiteerd, een gunstig onthaal vinden. Dat zij alleen voor de theologie belangstelling zou hebben, als viel aan te tonen „dat abiturienten in deze richting de spaarzin en het arbeidsethos van de bevolking zouden bevorderen” doet hopen dat de economie zich in de regel strikt binnen haar grenzen houdt, want de terloopse toevoeging dat „de nadruk op de erfzonde of een soortgelijk begrip” het „geloof in de economische vooruitgang zou hebben gedwarsboomd”, lijkt weinig gelukkig. De economie heeft zonder „erfzonde” aan economische crises al de handen genoeg vol. De invloed van theologen in oudheid, middeleeuwen of nieuwere tijd was voor de vooruitgang niet direct schadelijk. Een mededeling over juristen als deze, dat in sommige ontwikkelingslanden zij voor 50 pCt. en in economisch volgroeide gebieden zij voor 20 pCt. — naar een matige schatting — de samenleving zouden „frustreren”, is statistisch — statistiek is voor de economie heel belangrijk — moeilijk te verifiëren, al staat vast dat het getal juristen in onderontwikkelde landen niet groot is, zodat het met de frustratie ook nog wel zal los lopen. Of de zogenaamde industriële revolutie „in hoofdzaak het werk van analfabeten” was, vormt misschien een feit uit de economische geschiedenis waarover ik, daar het buiten mijn kennisterrein valt, niet durf te oordelen. Daarentegen weet ik wel dat vandaag de amateur-uitvinders — geen analfabeten — in de techniek hebben afgedaan, en dat veeleer kostbaar en diep borend, door de beste jonge academici die er zijn, te volvoeren onderzoek in staat moet stellen een grotere of kleinere industriële onderneming „bij” te laten blijven.

Ik erken graag dat het onderwijs met een deskundig oordeel van economen gebaat is. Verder is het duidelijk dat er steeds meningsverschillen zullen worden aange troffen, dat er reeds onderscheid in waardering van voor ieder constateerbare feiten bestaat. Daar is het punt dat de b- en ingenieurswetenschappen meer intelligente of sterker gemotiveerde studenten aantrekken. Hoe is het wat de motivatie betreft, gesteld met hen die theologie, klassieke letteren, kunstgeschiedenis studeren? Daar is de waardering voor het onderwijs in de Sowjet-Unie. Het groot getal schriftelijke Russische cursisten heeft ook bezwaren, en wanneer 70 pCt. van de docenten het hoofdbestaan elders vindt, toont deze omstandigheid tevens een bedenkelijke zijde. Daar is de afkondiging dat beurzen onrechtvaardig zijn, omdat de goede intelligentia toch al meer gaat verdienen. Wie zuiver economisch redeneert, zal er aan moeten toevoegen: ze gaat ook meer belasting betalen. Los hiervan kan ik beurzen die niet onredelijk hoog het intellect honoreren — zomin als commissarissen-tantièmes die niet onredelijk hoog het zakeninzicht belonen — met geen mogelijkheid voor onrechtvaardig houden.

NOG een enkel ander bezwaar noem ik. De schrijver speelt met de idee bij een aantal vormen van onderwijs weer sterker de winstgevendheid een rol te gunnen. Hij vindt dat de overheid naar verhouding voor de studenten te veel doet. Om aan die hier geuite denkbeelden recht te laten wedervaren, was veel ruimte nodig. Ik wil er mijnerzijds op wijzen dat ik, daar onderwijs

van huis uit niet economisch is, uitbreiding van het private winststreven in het onderwijs als verwerpelijk beschouw. Dat er van de studenten voortaan meer dan nu gevraagd kan worden in financieel opzicht, vindt een praktische grens bij de misschien hierdoor geleidelijk toenemende onbereidheid enerzijds van ouders de studie hunner kinderen te betalen en anderzijds van kinderen om hun ouders voor dit doel geld te vragen. Van de improductiviteit der meisjesstudie wordt mij verder te weinig genuanceerd gesproken. In elk geval zal het onuitvoerbaar blijken niet afgestudeerd zijnde huwende meisjes met een vrij grote studieschuld als negatieve bruidsschat de echt te laten beginnen.

Behartenswaard vind ik daarentegen dat voor het belang van lagere en hogere technische scholen aandacht wordt gevraagd. Het onderwijs, zo zou ik zelf willen toevoegen, is een eenheid. Dat allerwegen zijn doeltreffendheid in het middelpunt der belangstelling staat, is noodzakelijk. Als klein land moeten wij met onze middelen woekeren. Maar een bewering als deze dat een „doorlichting van de productiefunctie van de gezondheidszorg in al zijn facetten” van meer belang zou zijn dan het „praten over een artsendichtheid” is mij te kras. Zakelijk moet ook wanneer deze productiefunctie — in dit verband een wel heel zakelijke term — bekend is, over de artsendichtheid worden gesproken. In de tweede en de voornaamste plaats: wie geeft mij het recht bij de gezondheidszorg vóór alles aan haar betekenis ten behoeve van de productie te denken? Zo geraakt men in moeilijkheden.

De schrijver heeft dit zelf gevoeld. Nog eens haal ik naar voren zijn uitspraak dat onderwijs „uitsluitend stoelend op utiliteitsoverwegingen een utopie of zelfs een onding is” — het is prettig in een economische verhandeling een lievelingswerkwoord van Dr. A. Kuyper tegen te komen —, maar zijn overige uitingen verrekenen deze waarheid niet. De drieslag van onderrichten, onderzoeken en ook vormen, heeft zich als doel van de wetenschappelijke onderwijsinstellingen langzamerhand vastgezet. Deze instellingen kunnen wat uiteen groeien maar zoals voorheen zal men telkens weer in heden en toekomst er op bedacht moeten zijn de verbondenheid in het driedelige doel aan te houden. Niet ieder behoeft, niet ieder kan zelfstandig vorsen en een oorspronkelijke bijdrage tot vergroting van de totaliteit der kennis leveren. Veruit de meesten zelfs vermogen dat nooit. Maar de band tussen hoger onderwijs en wetenschap afkappen steriliseert het onderricht, maakt geestelijk eenkennig, miskent de betekenis van de niet dadelijk op economische waarde te schatten elementen aan het hoger onderwijs eigen. Trouwens de praktijk treedt ook in verzet. Studenten aan technische instellingen van hoger onderwijs vragen uitsluitel over de plaats van hun discipline en van de techniek in het geheel der wetenschappen; zij tonen belangstelling voor de diepere fundering van de door hen beoefende studie. In landen waar de wetenschap „verutiliseerd” dreigt te raken, wordt beseft dat er meer problemen tussen hemel en aarde zijn dan waarvan de economie droomt. Overigens, het ogenschijnlijk meest nutteloze onderzoek zal misschien in de toekomst ook nog wel aan de verhoging van materiële

welvaart dienstbaar kunnen blijken. Dat er een geestelijke welvaart is, of beter dat er geestelijke waarden zijn, dat er bij brood alleen niet te leven valt, houd ik ter overweging voor.

SAMENVATTEND zou ik met evenveel klem en overtuiging als in de hier besproken artikelen geschiedt, als mijn fundamentele overtuiging willen verdedigen, dat het onderwijs een zelfstandige, niet-economische grootheid is, dat nut en produktiviteit gewicht hebben zonder overheersend te zijn of bepalend voor de uiteindelijk te kiezen richting, dat de doelstelling van de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs onaangetast moet worden gelaten, dat een toekennen van prevalentie aan het economisch gezichtspunt op verschraling en zelfs verarming der wetenschap uitloopt.

Toch mag de kritiek niet het laatste woord hebben. In de eerste der twee bijdragen wordt met zekere instemming een Engels citaat gegeven. Ik eer hem die er de geestelijke vader van is en meer nog hem die het met een aanvulling opnam: „The dream of (economic) reason begets monsters”. Hoe gevaarlijk het voor mijzelf is hiermee instemming te betuigen, moge blijken uit het feit dat mijn broer in Rotterdam economie doceert en dat hij mij tot de waardigheid van het „oomschap” verhief; graag zou ik met zijn nageslacht op goede voet blijven staan.

Zeist.

Prof. Mr. I. A. DIEPENHORST.

Naschrift

IK heb betoogd, dat voor de econoom onderwijs geen doel op zichzelf is, maar een instrument om geschoolde arbeidskrachten te verkrijgen, ten einde te voldoen aan de economische en sociale eisen, die in een zich voortdurend veranderende maatschappij worden gesteld. Als doel van het hoger onderwijs beschouw ik het opleiden voor betrekkingen, waarvoor een wetenschappelijke vorming dienstig is. Volgens mij is dit ook de realiteit. Studenten komen niet naar de universiteit om de zelfstandige beoefening der wetenschap te leren. Zelfs van de meeste hoogleraren, die om goed onderwijs te geven hun vak moeten bijhouden, kan men zich afvragen of zij echt zelfstandige beoefenaars der wetenschap zijn. Mijn conclusie is: laten we voorlopig de bevordering der wetenschap *per se* vergeten, want door dit als doel voorop te plaatsen, scheidt men verwarring omtrent de eigenlijke taak van het universitair onderwijs. Neen, zegt mijn opponent, het schrappen van „de vorming tot zelfstandige beoefening der wetenschap” staat gelijk met het opgeven van het winststreven als doel van het ondernemen. De vergelijking slaat m.i. als een haarkam op het rijksbotermerk, zoals wijlen Mansvelt placht te zeggen. Door zijn handhaven van de mythe dat hoger onderwijs bovenal de zelfstandige bevordering van de wetenschap beoogt, staat mijn criticus m.i. een zindelijk denken over universitair onderwijs in de weg.

Als men de plaats die ik aan onderwijs toeken als uitgangspunt accepteert, houdt dit tevens in dat sommige opleidingen van meer gewicht zijn dan andere ter ondersteuning van de economische ontwikkeling. De onderscheiding, die ik heb gemaakt om de meer- en minderwaardigheid van diverse wetenschappen aan te geven, was wat gechargeerd om mijn bedoeling te verduidelijken. Diepenhorst haakt hierop in door enige citaten van mijn stuk aan elkaar te rijgen, maar dit is voor mij bijzaak.

Ik kan hem overigens verzekeren, dat vele ontwikkelings-economen met mij de opvatting delen, dat de heersende religie in vele arme landen de economische groei heeft gedwarsboemd en dit nog doet. Ik denk hierbij aan de Islam en het Hindoeïsme, maar ook het Rooms Katholicisme heeft tot voor kort door zijn identificatie met grootgrondbezit en militaire oligarchieën in Latijns-Amerika (om van Italië, Portugal en Spanje maar te zwijgen) een *averechts* effect op het ontwikkelingsproces uitgeoefend. Velen zullen met mij beamen dat in de meeste ontwikkelingslanden het aantal juristen in verhouding tot de beoefenaren van andere academische beroepen excessief is. Zij verdienen hun brood met het zoeken naar de mazen in de wettelijke netten.

Hoe dit zij, ik vind het jammer dat Diepenhorst mijn pogen om prioriteiten in de onderwijsexpansie vast te stellen niet heeft gewaardeerd. Dit is dunkt mij het kardinale punt. Met zijn opvattingen over onderwijs blijft men in het slop, zijn vrijwel alle uitgaven voor onderwijs verantwoord en kan men niet vaststellen welke richting men uit moet. Ik stel de fundamentele vragen die de econoom krachtens zijn vak moet stellen. Wat kost het onderwijs? Wat zijn de opbrengsten? Is de verdeling over de verschillende vormen van onderwijs efficiënt? Kunnen bepaalde resultaten wellicht door de substitutie van relatief dure, door goedkope „inputs” worden verkregen? Is het verstandig onderwijs praktisch gratis te verschaffen?

Voor het primair en secundair onderwijs zie ik niet op korte termijn hoe te bezuinigen, te meer omdat ik op economische en humanitaire gronden vind dat ieder kind deze vormen van onderwijs moet ontvangen. Om die reden heb ik ook mijn beschouwingen in hoofdzaak tot het hoger onderwijs beperkt. Waarschijnlijk is mijn criticus het met me eens, dat een jaarlijkse stijging van 15 pCt. van de uitgaven voor hoger onderwijs, zoals in het recente verleden plaatsvond, niet lang kan voortgaan. Als ik de tekenen aan de onderwijswand goed versta, daagt het ook in de Verenigde Staten en Engeland o.a. dat drastische maatregelen nodig zijn om het hoger onderwijs betaalbaar te houden. Welnu, er zijn slechts twee mogelijkheden: of het uitgavenpeil besnoeien of de inkomsten vergroten. Ik heb een combinatie van middelen genoemd, zoals door een strengere selectie de stroom van studenten verminderen, de diverse opleidingen aanpassen bij de geschatte behoeften aan universitair geschoolden en de entreegelden voor hoger onderwijs verhogen.

Wanneer Diepenhorst mijn denkbeelden in dit opzicht niet kan aanvaarden, zou hij als oud-bewindsman van O. & W. zijn criteria, die hij wil hanteren voor de onderwijsplanning, moeten stellen tegenover de mijne. Ik ben niet vasthoudend wat mijn denkbeelden betreft, maar had graag gezien dat hij geprobeerd had aan te geven welke ideeën hij uitvoerbaar acht. Met zo'n analyse zou hij m.i. zijn opvolger een dienst hebben bewezen. Eerlijk gezegd, heb ik hem als minister beluisterend of lezend soms gedacht: hij is op de goede weg, hij begint te begrijpen dat economische principes richtinggevend moeten zijn voor de expansie van het onderwijs. Helaas bespeur ik in zijn huidige reactie weinig van deze goede voornemens. Nu hij weer is ingetreden in de orde der hoogleraren, berijdt hij de stokpaardjes, die in onderwijskringen geijkt zijn, maar m.i. niet geschikt om tot een oplossing van het onderhavige vraagstuk bij te dragen. Dit probleem is te gewichtig om uitsluitend aan de onderwijzers inclusief leraren en professoren te worden overgelaten.

Voorschoten.

W. BRAND.

Waarheen met het loonbeleid in 1968?

DE besprekingen over het in 1968 te voeren loonbeleid staan voor de deur of beter gezegd, de eerste schermutselingen hebben reeds plaatsgehad. Blijkens persberichten is het eerste gesprek binnen de Stichting van de Arbeid volgens Ir. Bosma, voorzitter van het C.S.W.V., „in prettige sfeer verlopen” en verklaarde de N.V.V.-voorzitter Kloos na afloop alle hoop te hebben op een gunstige uitslag van de onderhandelingen.

Deze eenstemmigheid der beide voorzitters was reeds kort geleden gebleken uit een publikatie in *Ruim Zicht* (orgaan van het N.K.V.) waarin beiden zich uitspraken voor decentralisatie der loononderhandelingen naar bedrijfstakken en ondernemingen. Hierdoor zou het klimaat binnen de Stichting niet langer „vertroebeld” worden door loononderhandelingen en zou men zich eindelijk aan fundamentele vraagstukken kunnen wijden, zoals planning op middellange termijn, vermogens- en inkomensverdeling, mobiliteit der werknemers enz.

Het formele aspect

Voor een goed begrip zij eraan herinnerd, dat bij het loonbeleid het formele en het materiële aspect duidelijk moeten worden onderscheiden. Wat het eerste betreft hebben wij te maken met het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen, zoals dat in 1963 werd gewijzigd. Toen werd namelijk de goedkeuring van C.A.O.'s in handen gelegd van de Stichting van de Arbeid die in de plaats trad van het College van Rijksbemiddelaars. Dit betekende, dat de toporganisaties van het bedrijfsleven (werkgevers- en werknemerscentrales) door interne coördinatie zouden zorg dragen, dat in de diverse bedrijfstakken en ondernemingen aan het landelijk bepaalde loonbeleid uitvoering zou worden gegeven.

Deze belangrijke ommezwaai van overheid naar maatschappij is in de praktijk op een mislukking uitgelopen, zodat medio 1966 de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid de beoordeling van C.A.O.'s weer in handen van het College van Rijksbemiddelaars moest leggen. Op de oorzaken van deze mislukking gaan wij thans niet in; degenen die in 1963 reeds gewaarschuwd hadden dat, indien de lonen beheerst moesten worden, dit door de overheid zou dienen te geschieden, zijn door de praktijk in het gelijk gesteld!

Wat de huidige standpunten van de sociale partners betreft, vinden wij duidelijke uitspraken in een tweetal stukken welke in februari jl. aan de kabinetsinformatuur Zijlstra werden aangeboden, resp. de „wensen en opvattingen t.a.v. het sociaal-economische beleid” van de Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden en het program van actie van het overlegorgaan der drie vakcentrales. In de werkgeversnota vinden wij reeds bij het algemene

uitgangspunt de constatering van de „voortdurende overschrijding van de nationale produktiviteitsontwikkeling door die van de loonkosten” en voorts als voorwaarde voor de economische groei „een loonbeleid dat bijdraagt tot herstel en versterking van de internationale concurrentiekracht van ons bedrijfsleven”.

Tegen deze achtergrond ontmoeten wij bij de concrete punten de wens van terughoudendheid op het gebied van loonkostenontwikkeling, in dier voege dat de stijging van lonen en sociale lasten zoveel mogelijk gelijke tred moet houden met de trendmatige ontwikkeling der nationale produktiviteit. Daaruit volgt t.a.v. het systeem van loonvorming dat bij de nationale loonpolitiek de overheid in de loonontwikkeling moet interveniëren, welke interventie naar gelang van de omstandigheden een meer of minder stringent karakter moet hebben. De toetsing van C.A.O.'s moet volgens de werkgevers door het College van Rijksbemiddelaars geschieden, steunend op periodieke S.-E.R.-rapporten en het overleg hierover tussen regering en bedrijfsleven.

Het werknemersprogramma tapt echter uit een geheel ander vaatje. Men onderscheidt de *verantwoordelijkheid* van de loonvorming welke bij de contractspartijen behoort te liggen en de *uiteindelijke verantwoordelijkheid* welke bij de overheid ligt. Dit betekent de mogelijkheid tot ingrijpen *achteraf*, indien de loonontwikkeling in strijd zou komen met de algemene doeleinden van de economische politiek. Overigens menen de vakcentrales dat in het laatste geval de interventie zich niet mag beperken tot de lonen, doch dat een inkomensbeleid gevoerd moet worden, zodat alle inkomensgroepen een bijdrage naar draagkracht leveren tot herstel van het evenwicht. Voorts moeten de groepen met lage inkomens hierbij zoveel mogelijk worden ontzien.

Men ziet hieruit dat het tussen de beide partners op dit terrein niet om nuanceverschillen gaat, doch om een wezenlijk andere beschouwingswijze. Door de werkgevers worden de ernstige gevolgen der looninflatie van de laatste jaren duidelijk onderkend en verlangt men van de overheid dat deze zich hiertegen teweerstelt; van de zijde der vakcentrales wil men echter terug tot een in beginsel vrije loonpolitiek, waarbij de overheid slechts in uitzonderingsgevallen zal ingrijpen (te denken valt aan maatregelen als loonstop e.d.).

In het licht van het bovenstaande geeft het reeds genoemde artikel in *Ruim Zicht* aanleiding tot verwarring. In de kop van dit artikel staat met zware letter: „voorzitters Bosma en Kloos willen van de loonpolitiek af”. Zou dit betekenen, dat de voorzitter van het C.S.W.V. nu aan de zijde staat van de vakcentrales, in dier voege dat hij het loonbeleid in beginsel vrij wil laten en slechts in uitzonderingsgevallen de overheid wil laten interveniëren? Daarbij

(I.M.)

 N.V. SLAVENBURG'S BANK

zij nog aangetekend, dat de vakbeweging deze interventie aan de Minister wil overlaten, terwijl de werkgeversnota zich uitspreekt voor toetsing van C.A.O.'s door het College van Rijksbemiddelaars. Deze laatste nuance is niet zonder betekenis, aangezien de Minister rechtstreeks verantwoordelijk is aan het Parlement, terwijl het College een min of meer autonome positie inneemt. Maar nogmaals: men kan zich nauwelijks voorstellen dat de argumentatie van de werkgeversnota, waarbij de nadruk wordt gelegd op de trendmatige stijging der nationale produktiviteit als richtsnoer voor de stijging van lonen en sociale lasten, thans niet meer zou gelden. Wij zijn benieuwd naar verduidelijking van het werkgeversstandpunt in deze materie.

Het materiële aspect

Indien wij thans komen tot het materiële aspect van het te voeren loonbeleid, dan moet allereerst worden geconstateerd dat sinds de zgn. loonexplosie van eind 1963 een duidelijke looninflatoire ontwikkeling is ingetreden, d.w.z. de loonkostenstijging overschreed de stijging der produktiviteit in aanzienlijke mate. Zo steeg in de periode 1964 t/m 1966 de loonsom per werknemer met 40 pCt., terwijl de produktie per werknemer met 18 pCt. steeg. Dit hield verband met de omstandigheid, dat de als eenmalig bedoelde loonexplosie 1964 (een verhoging van 15 pCt., voor het bouwbedrijf echter 20 pCt.) zich in de volgende jaren, zij het gelukkig in mindere mate, heeft voortgezet; het werknemersaandeel in het nationaal inkomen steeg in die periode van 67 pCt. tot 76 pCt.!

Bij voortdurende overschreden de loonkostenstijgingen die der produktiviteit, zodat de loonkosten steeds meer de resultaten der ondernemingen gingen drukken, of zelfs negatief maakten. Met name de dienstverlenende bedrijven werden tot tariefverhogingen genoodzaakt, waarbij de overheid voorop ging met de P.T.T. Bij dit staatsbedrijf werd zelfs afgeweken van de prijsregel, dat slechts tot verhoging mag worden overgegaan indien het gehele bedrijf geen minimaal rendement oplevert. De Nederlandse Spoorwegen en de gemeentelijke vervoersbedrijven lieten zich op dit terrein evenmin onbetuigd. De particuliere ondernemingen zagen in het algemeen, haar winstmarges dalen, al wisten zij door omzetvergroting de winsten soms nog enigermate op peil te houden.

In verband met de toenemende concurrentie bleek ook in verliesgevende situaties prijsverhoging in vele gevallen onmogelijk. Zo kwamen tal van ondernemingen in moeilijkheden, hetgeen in verschillende gevallen tot bedrijfs-sluiting aanleiding gaf, met name in de marginale bedrijfstakken. Hier wreekte zich het praktisch ontbreken van de mogelijkheid om af te wijken van een landelijk vastgestelde loonsverhoging. Men kan dit aldus stellen, dat op basis van geraamde produktiviteitsstijging in een bepaald kalenderjaar een landelijke loonsverhoging werd vastgesteld (in de Stichting van de Arbeid of bij gebrek aan overeenstemming door de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid) welke in de diverse collectieve arbeids-overeenkomsten moest worden verwerkt. In de eerste plaats zegt deze gemiddelde produktiviteitsstijging niets over de stijging in de individuele onderneming (vide de dienstverlening), doch bovendien werd de band tussen loon en rentabiliteit van de onderneming geheel verbroken.

Ondernemingen die door een ongunstige marktsituatie de grootste moeite hadden de eindjes aan elkaar te knopen, waren zonder meer genoodzaakt de landelijke loontrend te volgen. Bijna nog ernstiger was, dat in deze periode verschillende belangrijke bedrijfstakken en grote onder-

nemingen overgingen tot zgn. meerjarige C.A.O.'s, waardoor voor een paar jaar de toe te kennen loonsverhogingen resp. werktijdverkortingen werden vastgelegd, hetgeen nog gepaard ging met een zekere indexering van de lonen (koppeling van de lonen aan de indexcijfers der kosten van levensonderhoud). Deze meerjarige contracten kwamen o.m. tot stand in de metaalindustrie, de textielindustrie (!), bij Philips, de A.K.U. en de Hoogovens. Weliswaar werd hierdoor een zekere „rust” voor een langere periode gehandhaafd, doch hiertegenover stond een automatische stijging der loonkosten, welke zeker bij tal van middelgrote en kleinere ondernemingen een té zware hypotheek op de resultaten legde.

In de textielindustrie werden dan ook reeds pogingen aangewend om de meerjarige C.A.O. „open te breken”. Deze gehele ontwikkeling sinds 1964 is dan ook uitermate zorgwekkend en heeft enerzijds veroorzaakt dat Nederland qua geldontwaarding in vergelijking met andere West-europese landen een vooraanstaande plaats inneemt, doch anderzijds dat niet alleen de winsten der ondernemingen dalen, waardoor de zelffinanciering in gevaar komt, doch bovendien het industriële klimaat zodanig verslechtert, dat tal van ondernemingen hun produktie resp. produktie-uitbreiding naar het buitenland overbrengen, resp. buitenlandse ondernemingen van vestiging in Nederland afzien. Over het fiscale klimaat zwijgen wij dan nog maar.....

De remedie hiervoor is naar mijn mening, het voeren van een nationale loonpolitiek die meer flexibiliteit mogelijk maakt, in die voege dat meer met de rentabiliteit van de diverse bedrijfstakken resp. ondernemingen rekening wordt gehouden. De voorzitter van het College van Rijksbemiddelaars heeft het in een voordracht voor het departement Zaandam van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel in het begin van het jaar als volgt aardig uitgedrukt:

„Wat wij aan het begin van het loonjaar zien gebeuren, roept het beeld op van de geneesheer-directeur, die zijn dagelijkse werkzaamheden begint met te informeren naar het gemiddelde koortscijfer, om vervolgens ieder hetzelfde voor te schrijven”.

Ik ben het geheel met Erdbrink eens, dat in de bedrijfstak-C.A.O.'s marges dienen te worden opgenomen, waardoor met regionale en ondernemingsgewijze omstandigheden rekening kan worden gehouden. Deze autoriteit wijst er overigens op, dat in enkele gevallen waarin dit is gebeurd, deze marges bij de eerstvolgende gelegenheid weer in het gefixeerde loon werden opgenomen!

Voorts zou ik niet aarzelen om een lans te breken voor het inruimen van een grotere plaats voor de ondernemingsgewijze C.A.O. Hierdoor zou het uniforme loon voor de gehele bedrijfstak worden vervangen door een loonbepaling die meer rekening houdt met de positie der individuele ondernemingen. Ik verwacht hier de tegenwerping, dat de krappe arbeidsmarkt de door mij bepleite differentiatiemogelijkheid illusoir maakt. Dat moge waar zijn voor de randstad waar wij nog steeds onder „overfull employment” gebukt gaan, doch niet voor het noorden, oosten en zuiden van het land, waar de situatie fundamenteel gewijzigd is. De Sociaal-Economische Raad heeft meermalen gesteld, dat ten einde het loonbeleid een reële inhoud te geven, ontspanning op de arbeidsmarkt noodzakelijk is en niemand minder dan Harold Wilson heeft zelfs gezegd, dat een verantwoord economisch beleid niet te voeren is, als de werkloosheid beneden 2 pCt. blijft. Al zal dit voor onze werklozen een schrale troost betekenen, toch mogen deze uitspraken wel eens worden gememoreerd

in een land, waar het houden van macro-economische beschouwingen een zo geliefde bezigheid is. Aan het bovenstaande moge nog worden toegevoegd, dat in het buitenland de spreiding in lonen tussen de verschillende bedrijfstakken belangrijk groter is dan bij ons, terwijl wij voorts allerlei verdragsverplichtingen veel strikter interpreteren, getuige de toepassing van de „equal pay”-bepaling (vrouwenlonen) van het E.E.G.-verdrag.

In het bovenstaande werd aandacht gewijd aan de magneetwerking welke uitgaat van een landelijk vastgestelde maximale loonsverhoging voor een bepaald jaar. Daar komt echter nog iets anders bij. De praktijk der loononderhandelingen leert, dat de vakbonden het landelijk cijfer als uitgangspunt zien en daarboven nog verdere verbeteringen trachten te incasseren. Men ziet hiervan een weerslag in een nota welke door het overlegorgaan der drie vakcentrales in juli jl. aan de Stichting van de Arbeid werd gezonden. Deze nota is nog niet gepubliceerd, doch uit persberichten blijkt dat de vakcentrales op het standpunt staan, dat t.a.v. de arbeidsvoorwaarden van 1968 op twee niveaus zal moeten worden geopereerd.

In de eerste plaats zal landelijk een loonstijging tot stand moeten komen die de gestegen kosten van levensonderhoud tenminste zal moeten compenseren, inclusief de gevolgen van de stijging der omzetbelasting per 1 juli jl. alsmede de in de Troonrede aan te kondigen nieuwe stijging van indirecte belastingen. Afgezien van de omstandigheid dat deze laatste eis principieel onhoudbaar voorkomt, betekent dit een loslaten van het produktiviteitscriterium hetgeen de vakcentrales ook zelf uitdrukkelijk stellen. Het ware volgens haar absurd, daaraan vast te houden aangezien dan geen ruimte voor verhogingen aanwezig zou zijn.

Naast deze landelijke verhoging zou aan het bedrijfstaksgewijze overleg moeten worden overgelaten wat er meer kan worden gedaan. De gedachten gaan daarbij blijkbaar uit naar verbetering der pensioenen, hoewel de N.V.V.-voorzitter in de pers gepleit heeft voor een spaarloon. Hoe sympathiek men ook tegenover pensioenverbetering kan staan, het onlangs verschenen rapport van de adviescommissie voor personeelfondsen „Pensioenkosten zijn arbeidskosten” wijst er terecht op, dat de kosten hiervan in beginsel uit de beschikbare „produktiviteitsruimte” dienen te worden opgebracht!

Men ziet uit het voorgaande, dat de werknemerseisen voor 1968 niet getuigen van die „terughoudendheid op het gebied van de loonkostenontwikkeling” waarvoor de werkgeversnota in februari jl. een pleidooi voert. Het is dan ook begrijpelijk, dat Ir. Bosma zich in een dagblad door deze eisen teleurgesteld toonde. Nogmaals sprak hij uit, dat wij zo dicht mogelijk in de buurt van de produktiviteitsstijging moeten blijven, terwijl hij tevens herinnerde aan het laatste halfjaarlijkse S.-E.R.-rapport, waarin de volle nadruk werd gelegd op stijging der investeringen.

CONCLUDERENDE zou ik willen stellen, dat naar mijn mening wat het *materiële* loonbeleid betreft in 1968 het accent zal moeten liggen op hetgeen bedrijfstakken en ondernemingen zullen kunnen dragen. Daarbij zal niet uitsluitend gelet moeten worden op de „produktiviteitsruimte” doch tevens op de rentabiliteit. Dit zal betekenen, dat c.q. met cijfers op tafel zal moeten worden gekomen waarbij ik mij niet ontevins dat dit in besloten N.V.'s, commanditaire vennootschappen en firma's op bezwaren kan stuiten. Dit betekent tevens, dat in C.A.O.'s per bedrijfstak voldoende marges moeten worden ingebouwd, terwijl een differentiatiemogelijkheid niet zal mogen ontbreken.

In deze gedachtengang is het zeer wel denkbaar, dat aan de onderhandelingstafel geen overeenstemming kan worden bereikt: van werkgeverszijde zal in bepaalde gevallen uitdrukkelijk „neen” moeten worden gezegd. De vakbeweging heeft hier zelf bij herhaling op aangedrongen. Doet zich een dergelijk geval voor, dan is m.i. de aangewezen weg dat via bemiddeling en arbitrage een oplossing wordt nagestreefd.

Wat de bemiddeling betreft zou te denken zijn aan een herleving van de Rijksbemiddelaar oude stijl, zij het dat deze laatste slechts bij een dreigende of uitgebroken staking kan optreden! Gelukt bemiddeling niet, dan ware naar het middel der arbitrage te grijpen, bij voorkeur langs vrijwillige weg, doch indien een of beide partijen daar niet voor zouden gevoelen zou verplichte arbitrage op haar plaats kunnen zijn. In dit verband wil ik eraan herinneren, dat art. 12, 1e lid van het B.B.A. 1945 deze mogelijkheid reeds kent!

Ik ben hiermede reeds op het *formele* loonbeleid gekomen. Het zal duidelijk zijn dat ik de preventieve controle van C.A.O.'s door het College van Rijksbemiddelaars zou willen behouden. Zolang met name in de randstad nog een duidelijk tekort aan arbeidskrachten aanwezig is, kan de overheidscontrole op de loonbeweging niet worden gemist. Men bedenke hierbij voorts, dat loon- en prijsbeleid zodanig aan elkaar gekoppeld zijn dat men niet de lonen vrij kan laten en tegelijkertijd de prijzen blijven beheersen. Een bekend hoogleraar in het arbeidsrecht placht te stellen: „wie loon zegt, zegt prijs”. Vrije lonen en vrije prijzen zouden in de huidige situatie tot onaanvaardbare consequenties leiden, waarbij overigens valt te bedenken dat de concurrentie tot prijsdruk kan leiden, doch dat op de arbeidsmarkt van „concurrentie” nog nauwelijks kan worden gesproken.

De overheid behoudt dus t.a.v. het loonbeleid een wezenlijke taak, al zal uit het voorgaande gebleken zijn, dat in de wijze van uitvoering dier taak m.i. belangrijke correcties urgent zijn!

Hilversum, 28 augustus 1967.

A. W. QUINT.

(I.M.)

BELEG INTERNATIONALAAL

BELEG IN **Interunie**

BELEG INTERNATIONALAAL

BELEG INTERNATIONALAAL

BELEG INTERNATIONALAAL

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

Oorzaken van de achterstand van de Europese ten opzichte van de Amerikaanse industrie en wetenschap

HET vraagstuk van de achterstand van de Europese ten opzichte van de Amerikaanse industrie en wetenschap is buitengewoon gecompliceerd. Voor een beter inzicht is een scheiding van de oorzaken van deze achterstand in die van technologische en niet-technologische aard nuttig. De eerste reeks van oorzaken is reeds besproken ¹⁾. Thans vraagt de andere groep de aandacht. Tot deze groep behoren in willekeurige volgorde onder meer: het ontbreken van een grote markt met één taalgebied, gebreken in management, het ontbreken van een goed functionerende Europese kapitaalmarkt en vooral de moeilijkheid van uitvinders om kapitaal te vinden om tot winstgevende vervaardiging van hun produkt te komen, het minder gunstige industriële klimaat, de mindere mate van concurrentie, tekorten op het gebied van de menselijke verhoudingen, tekorten in informatiebronnen en -verwerking, „brain drain” en verschillen in onderwijs.

Deze opsomming is waarschijnlijk niet volledig. Zij geeft echter een indruk van de omvang en de verschillende aard van de oorzaken van genoemde achterstand. Het is ook niet de bedoeling om hier al deze oorzaken te behandelen. Bepaalde oorzaken kunnen in het ene Europese land belangrijker zijn dan in het andere. Wel heeft het zin om alle niet-technologische factoren te scheiden in een groep, waarop de leiding van een onderneming invloed kan hebben en die, welke buiten haar macht vallen. Tot deze laatste groep behoren vrijwel alle hierboven genoemde factoren met uitzondering van het vraagstuk van management en van de menselijke verhoudingen in de onderneming.

Enkele hiergenoemde factoren spreken voor zichzelf, zodat in dit artikel hieraan verder geen aandacht zal worden geschonken ²⁾. Daarentegen is het van belang te beginnen met een factor, die in de discussies of niet genoeg of slechts terloops wordt behandeld, namelijk de achterstand van Europa met betrekking tot de verzameling, verwerking en distributie van informatie, een gebied waarop de Amerikanen ook vooruit zijn. De wereld leeft reeds enige tijd in een toestand van informatie-explosie. Een goede research en ontwikkeling steunt voor een belangrijk deel op het verzamelen en gebruiken van beschikbare literatuur enz. Waar is de instantie, die volkomen bij is? Dit is voor een individuele ondernemer of beoefenaar van de wetenschap vrijwel een onmogelijke taak. Daarom vloeit de achterstand op technologisch gebied voor een deel voort uit een tekort aan beschikbaar materiaal. De hoeveelheid informatie die elke dag beschikbaar komt, is te vergelijken met een steeds breder wordende waterval. De wetenschappelijke literatuur verdubbelt namelijk elke 8 à 10 jaren. De informatie-explosie vereist daarom nieuwe methoden ten einde per-

manent over volledige gegevens te beschikken en het tijdsverschil tussen publicatie en kennisneming, om niet te spreken van verwerking, zo gering mogelijk te maken. Dit is ook een probleem dat in Europees verband kan worden opgelost ³⁾.

In de laatste tijd is er van de zijde van ondernemingen nieuw inzicht verschaft in het gecompliceerde en veelomvattende probleem van het verschil in management-methoden in Amerika en Europa. Vier interessante gevallen verdienen de aandacht, omdat zij betrekking hebben op de uitspraken en onderzoeken van de leiders of de leiding van grote Europese ondernemingen. Zo heeft Prof. Casimir er de aandacht op gevestigd, dat er feitelijk weinig technologische achterstand van Europa ten opzichte van de Verenigde Staten, maar meer een achterstand in management-methoden en organisatie bestaat ⁴⁾. Dit laatste wordt algemeen erkend; door verschillende deskundigen echter als een aparte factor naast de technologische achterstand ⁵⁾.

In dit verband kan ook worden gewezen op de ervaring die Olivetti heeft opgedaan, toen dat concern de Amerikaanse onderneming Underwood verkreeg. Volgens Dr. Peccei, directeur van Olivetti en commissaris van Fiat, heeft Olivetti, toen zij haar methoden van training en service naar de Verenigde Staten overbracht, ondervonden dat de Amerikaanse methoden beter waren. Olivetti was een van de eersten die de methoden van geprogrammeerde instructie, gebaseerd op de ervaring van het Amerikaanse leger en op die van verschillende Amerikaanse universiteiten, naar Italië heeft overgebracht ⁶⁾.

¹⁾ Zie *E.-S.B.* van 6 september jl.

²⁾ Het vraagstuk van de „brain drain” is door ons besproken in *E.-S.B.* van 6 mei 1964 en eveneens in *E.-S.B.* van 24 mei 1967. Voor een inzicht in de omvang van dit verschijnsel zij verwezen naar een recente studie van een commissie van het House of Representatives: *The Brain Drain into the United States of Scientists, Engineers, and Physicians*, Washington D.C., juli 1967.

³⁾ Nederland zou het initiatief kunnen nemen en zelfs de vestigingsplaats kunnen worden van een werkelijk internationaal wetenschappelijk informatiecentrum, dat met de huidige moderne installaties in staat kan zijn informatie snel te verwerken en te distribueren. Een dergelijk centrum zou het werk van bibliotheken en researchafdelingen van universiteiten, ondernemingen, organisaties enz. aanzienlijk kunnen verlichten.

⁴⁾ Tijdens een discussie in de vergadering over Technologie en Wereldhandel in Gaithersburg, Maryland, Verenigde Staten. Zie het verslag van deze vergaderingen uitgegeven door het Department of Commerce, Technology and World Trade, blz. 108.

⁵⁾ Zoals blijkt uit de uiteenzetting van de vroegere Britse Minister of State for Foreign Affairs, de heer Kenneth Younger, in een vergadering van het sub-committee on Foreign Economic Policy van het Amerikaanse Congres op 13 juli 1967.

⁶⁾ In dezelfde vergadering als genoemd in noot 4. Zie genoemd verslag, blz. 129.

(I.M.)

Uw reserves deskundig belegd: aandelen

Een andere interessante ervaring was die, opgedaan tijdens een studie over werkmethode in Amerikaanse fabrieken, opgesteld door de chemische industrie in Engeland ⁷⁾. Volgens de eerste studie, die van het Economic Development Committee voor de chemische industrie, is 2/3 van het verschil in produktiviteit van de Amerikaanse ten opzichte van de Engelse werknemer (verhouding 2,5 : 1) toe te schrijven aan de voordelen van de grotere markt en 1/3 aan verschillende factoren, die op de interne werkverhoudingen en psychologische instellingen van de werknemers betrekking hebben. Het andere onderzoek, dat van het internationale concern I.C.I., kwam tot ongeveer dezelfde resultaten.

Beide onderzoeken hebben aangetoond, dat de werknemers in de onderzochte fabrieken niet harder werken dan hun Engelse collega's ⁸⁾, maar dat de verantwoordelijkheid van de Amerikaanse werknemer groter is en meer op winst maken is ingesteld, en zijn promotiekansen groter zijn.

Dit voert vanzelf tot het probleem van de mentaliteitsverandering, waarop Mr. J. Meynen onlangs heeft gewezen ⁹⁾. Hij achtte voor het inhalen van de relatieve achterstand een mentaliteitsverandering in Europa nodig bij overheid, bedrijfsleiding en werknemers. De bedrijfsleiding zelf zou zich moeten instellen op concurrentie door innovatie, waarmee Mr. Meynen bedoelde het op de markt brengen van nieuwe produkten.

Het begrip „innovation” moet wel worden onderscheiden van het begrip „invention”, een verschil dat in de economische literatuur niet onbekend is ¹⁰⁾. Het begrip innovatie of vernieuwing is niet hetzelfde als uitvinding. Voordat een uitvinding kon worden omgezet in een produkt, dat op de markt kan worden gebracht, is technologische kennis, vindingrijkheid enz. vereist, vaak een lang proces met grote technische risico's en economische onzekerheden; dit laatste vooral door de moeilijkheden een produkt in zodanige kwaliteiten op de markt te brengen, dat het een winstgevende afzet heeft.

Zoals opgemerkt, speelt vindingrijkheid bij het technische proces een belangrijke rol. In dit verband kan worden verwezen naar een recent rapport ¹¹⁾ waarin wordt gesteld dat „op het terrein van toegepaste research de Nederlandse academicus als regel het sterkst is in defensief onderzoek en minder sterk in het exploratieve, waar men essentieel nieuwe technische wegen wenst in te slaan”. Dit is een hoogst belangrijke constatering. Het rapport merkt hierbij op, dat naast onze volksaard, de methodiek van het wetenschappelijk onderwijs hierbij mogelijk een rol speelt.

Deze laatste opmerking brengt ons terug tot de opmerking van Mr. Meynen, volgens wie moet worden gezorgd voor intensievere opleiding over een breed front van het middenkader ter aanvulling van de mensen aan de top. Hiermede komen wij tot de kern van dit gedeelte van het vraagstuk. De achterstand van Europa ten opzichte van de Verenigde Staten is, zoals uit de vele beschouwingen over dit vraagstuk blijkt, een zeer gecompliceerd probleem, omdat niet alleen management en technologische, maar ook educatieve elementen elkaar wederzijds beïnvloeden.

Wat de educatieve elementen betreft, dient bij de behandeling van dit vraagstuk ook rekening te worden gehouden met het verschil in methoden en organisatie van het onderwijs tussen de Verenigde Staten en Europa. Op drie belangrijke punten moge hier worden gewezen.

Het wetenschappelijk onderwijs in de Verenigde Staten wordt door een veel grotere groep van de bevolking genomen dan in Europa. Het is waar, dat de Amerikaanse statistieken een te gunstig beeld geven van de omvang van dit onderwijs, omdat aan de universiteiten aldaar ook vakken worden gedoceerd die in Europa niet onder het wetenschappelijk onderwijs vallen. Daar staat tegenover, dat het Amerikaanse onderwijs efficiënter en pragmatischer is en mensen die eenzijdig uitblinken in een bepaalde richting in hogere posities kan brengen of in posities waarin zij zich volkomen thuis voelen ¹²⁾. Het wetenschappelijk onderwijs in Amerika kweekt daardoor, zowel op het gebied van de exacte als op dat van de geesteswetenschappen, een groot middenkader. Nog op een ander verschil tussen de Verenigde Staten en Europa resp. Nederland dient in dit verband te worden gewezen. De concurrentie tussen universiteiten, in Europa vrijwel onbekend, is in dit land om verschillende redenen vrij scherp. Deze concurrentie draagt bij tot hogere wetenschappelijke prestaties.

Het derde aspect van het verschil tussen Europa en de Verenigde Staten is, enigszins gegeneraliseerd, dat het onderwijs in eerstgenoemd werelddeel meer receptief, in Amerika meer creatief is georiënteerd. Het creatief georiënteerde onderwijs — niet alleen het wetenschappelijke onderwijs — maakt de Amerikaan zo geschikt voor het vervullen van functies in het technische proces, waar het vooral op verbetering van bestaande methoden en processen aankomt, die kunnen leiden tot de vorming van een nieuw produkt. Deze factor heeft er reeds lang toe bijgedragen dat de kracht van de Amerikaanse industrie voor een belangrijk deel berust op de toegepaste wetenschap.

De voorsprong die de Amerikaanse ten opzichte van de Europese industrie heeft, is niet alleen een gevolg van een

⁷⁾ Zie het artikel „If 2½ Process Workers.....” in *The Economist* van 8 april jl., blz. 156.

⁸⁾ De vraag of de gemiddelde Amerikaan harder werkt dan de gemiddelde Europeaan is een vraagstuk op zichzelf. De bovengenoemde uitspraak heeft betrekking op de werknemer in de chemische industrie. Dit verschijnsel kan dus niet worden gegeneraliseerd. Twee gebieden, waar de Amerikaan in elk geval harder werkt dan de Nederlander, zijn het bouwbedrijf en de academische wereld. Voor het eerste zij verwezen naar het rapport van de Productiviteitsgroep Industrie, getiteld „Productiever Bouwen”, *Contactgroep Opvoering Productiviteit, 's-Gravenhage 1955*. Wat de academische wereld betreft, is het langzamerhand voldoende bekend, dat zowel hoogleraren als studenten harder werken dan hun collega's in Nederland.

⁹⁾ In een rede gehouden op 11 mei te Brussel voor de Nederlandsch-Belgische Kamer van Koophandel.

¹⁰⁾ Zie in dit verband het artikel van Vernon W. Ruttan: „Usher and Schumpeter on Invention, Innovation and Technological Change”, in *Quarterly Journal of Economics*, november 1959.

¹¹⁾ Van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel: *Het industriële onderzoek- en ontwikkelingswerk in Nederland*, Haarlem, juni 1967, blz. 38.

(I.M.)

VEREENIGD BEZIT VAN 1894

De Noorse economie en haar relatie met Nederland

NOORWEGEN wordt in Nederland nauwelijks als buurland beschouwd. Toch is daartoe alle reden. Beide landen scheidt slechts een zee, die als het ware jaarlijks smaller wordt; dit is aan de toeneming van het toerisme te merken. Reeds enkele jaren behoort Noorwegen bovendien tot Nederlands belangrijker handelspartners; relatief — de omvang van de bevolking in aanmerking genomen — zelfs tot de allerbelangrijkste.

Economische reserves

Er bestaan veel misvattingen over de aard van de bedrijvigheid in Noorwegen; deze is veel meer gevarieerd dan men gewoonlijk meent en biedt daardoor meer mogelijkheden voor een stabiele economie dan de nog altijd eenzijdiger economische structuur van IJsland en Finland en zelfs die van Denemarken. Misschien is het mede daarom dat Noorwegen in de afgelopen jaren de alom dreigende conjuncturele achteruitgang heeft kunnen ontgaan. Men zou in elk geval kunnen zeggen dat de stabiliteit in de Noorse economie groter is gebleken dan in vrijwel alle andere landen van Europa.

Daarbij komt dat nog veel reserves niet zijn aangeproken. Zo bijv. het vreemdelingenverkeer: voor de recreatiebehoeften van miljoenen mensen in Europese landen, op betrekkelijk korte afstand van Noorwegen gelegen, zoals uit het Ruhrgebied en Midden-Engeland, zal in de naaste toekomst terrein moeten worden gevonden. Het lijkt o.i. geen twijfel dat zowel de Noorse hooglanden, indien zij meer ontsloten zouden worden, als de tienduizenden eilanden, die nog vrijwel niet of niet meer bewoond zijn, zulk een terrein zouden kunnen gaan vormen. Dit is een stille reserve van zeer grote betekenis.

Een tweede is de waterkracht welke nog altijd pas zeer ten dele is benut; zonder veel bezwaar van maatschappelijke aard zal dit kunnen worden uitgebreid. Op den duur zal dit zover ook wel komen; snel gaat dit echter niet omdat de Noren bij voorkeur eigen kapitaal daarbij willen inschakelen

en wars zijn van buitenlandse belangen. Of dit over enkele jaren nog zal gelden is zeer de vraag want er staat een plan op het program tot unificatie van de vijf verschillende wetten, die alle beogen vreemd kapitaal te weren. Zeer binnenkort zijn voorstellen over de zgn. concessiewetten (uitgevaardigd sedert 1907) te verwachten.

Dit is niet in de laatste plaats interessant voor het beleggingzoekend Nederlands kapitaal, aangezien men daar in Noorwegen een zekere voorkeur voor heeft. Wij herinneren eraan dat reeds vóór de oorlog obligatieleningen door Noorwegen in Nederland werden geplaatst en dat deze beweging na de oorlog is hervat. Ook voor deelneming in Noorse projecten ontstaan nieuwe perspectieven. Men zal er o.i. echter rekening mee moeten blijven houden dat de Noorse zeggenschap in bedrijven, die met vreemd kapitaal werken, ten minste 50 pCt. zal moeten blijven bedragen.

Industriële ontwikkeling

Er vindt in Noorwegen een wijziging plaats in de gehele gedachtengang t.a.v. samenwerking met andere landen. Dit is niet in de laatste plaats veroorzaakt door de zeer aanzienlijke welvaartsverbetering welke Noorwegen heeft ondergaan sedert de totstandkoming van de E.F.T.A. Men verkreeg in betrekkelijk korte tijd een afzetgebied voor Noorse produkten, dat een veelvoud was van het vroegere. In een land met 3 mln. inwoners, die geen hoge eisen stelden op het gebied van kleding, schoonheidsmiddelen, schoeisel, woninginrichting, kon moeilijk een welvarende gebruiks- en verbruiksgoederenindustrie worden opgebouwd. Door de toeneming van de welvaart zijn ook de eisen hoger geworden en in het bijzonder in de buitenwijken van de grote steden zal het U opvallen, dat Noorwegen in geen enkel opzicht meer onderdoet voor vergelijkbare omgevingen in Nederland, Duitsland en Frankrijk. De villawijken kunnen wedijveren met plaatsen als Zeist en Hilversum.

De expansie van de Noorse exportindustrie heeft ge-

technologische achterstand, die overigens van land tot land verschilt, ook niet alleen een management-probleem waarin voor een deel voorzien kan worden door oprichting van „business schools”, zoals in de laatste jaren in verschillende Europese landen heeft plaatsgevonden, maar ook van een aantal andere factoren. Tot de laatste behoren, wat ons land en misschien andere Europese landen betreft, ook educatieve factoren. Daarom is voor het inhalen van de achterstand, naast verbeteringen in het onderwijs, vooral van belang de oriëntering van het onderwijs op de ontwikkeling van het creatieve vermogen van jonge mensen.

Washington D.C.

v. d. V.

¹²⁾ Dit wordt mede mogelijk gemaakt door de grote beweeglijkheid van de Amerikanen, die vaak van betrekking veranderen en daardoor veel ervaring opdoen. Deze factor leidt mede tot verhoging van de produktiviteit. In Nederland is verandering van betrekking in de hogere posities bijna een uitzondering. Voor zover ons bekend, is naar dit verschijnsel nimmer een onderzoek ingesteld, vooral gezien in het licht van de opvoering van de produktiviteit.

Op hetzelfde verschijnsel, wat de overheidsdienst betreft, is reeds eerder gewezen door Dr. H. N. Boon, Nederlands Ambassadeur bij de N.A.V.O., in een zeer interessante rede, op 18 november 1966 gehouden, voor de Federatie Organisaties Intellectuele Beroepen. Uit deze rede: „Intellectuelen in Internationale Organisaties”, verschenen in *Commentaar* van februari 1967 (verkort opgenomen in *Internationale Spectator* van februari 1967 en in de rubriek „Dezer Dagen” van de *Nieuwe Rotterdamse Courant* verschillende malen besproken), verdient het volgende citaat ruime aandacht:

„Ten gevolge hiervan heeft, in Nederland, meer dan in andere westerse landen, de bezetting van leidende intellectuele functies een definitief karakter. Men heeft een afkeer van verandering, zodat slechts weinige verschuivingen tussen de departementen onderling of tussen de departementen en het bedrijfsleven voorkomen. Men verdenkt degenen, die veelvuldig van functie veranderen er al spoedig van dat zij onhandelbaar en wispelturig zijn, het strekt niet tot aanbeveling! De normale gang van zaken is dat wanneer men eenmaal in dienst is getreden bij een bepaald kantoor of ambtelijk orgaan, men er praktisch het gehele leven doorbrengt. Daardoor wordt onderlinge samenwerking tussen verschillende takken van bestuur en onderling begrip bemoeilijkt; worden fricties tussen de verschillende departementen schering en inslag, terwijl slechts weinigen het geheel van de bestuurswerkzaamheden werkelijk kunnen overzien”.

bruik kunnen maken van het latente arbeidsoverschot dat Noorwegen altijd had in de vorm van seizoenswerkloosheid. Het werkloosheidscijfer is tot het uiterste minimum gedaald en er is import van buitenlandse, zelfs Zuid Europese, arbeidskrachten. Kon vóór de oorlog (men kan er mijn artikelen in *E.-S.B.* van 1936 op naslaan) worden gesproken van een achterstand in het woningcomfort in vergelijking met ons, daar is nu nauwelijks meer sprake van. Integendeel, door de grotere ruimte waarover de Noren beschikken en het natuurlijk reliëf van het land is een gunstiger plaatsing van de woningcomplexen bereikt. Ook op de internationale woningmarkt begint Noorwegen zich te roeren door uitvoer van geprefabriceerde houten huizen. En dit ondanks het feit, dat Noorwegen zelf hout moet importeren; dit laatste ontmoet echter geen enkel bezwaar meer omdat de douanegrenzen met Zweden immers zijn weggevallen.

Uit sociaal-geografisch oogpunt is de industriële ontwikkeling van Noorwegen merkwaardig. Omdat het land eigenlijk nooit dorpsgemeenten heeft gekend en de geürbaniseerde delen bijna alleen te vinden waren in de vorm van kleine havensteden langs de kust, kon er ook geen sprake zijn van het uitbouwen van dorpen tot steden. Er waren echter welvarende woonstreken met agrarisch milieu en een zeer verspreide verbouwing waar handwerkbedrijven konden uitgroeien tot kleine industrieën. Daar zijn verschillende voorbeelden van; o.m. bestaan er talrijke meubelfabrieken in het Westland en voornamelijk in het minst toegankelijke deel daarvan, die een export naar tal van gebieden hebben opgebouwd.

Dit betreft echter nog steeds een categorie kleine industrieën; de groot-industrie van Noorwegen is oneindig veel belangrijker. Voor de groei van concerns als Norsk Hydro, pionier op het gebied van de chemische bemesting, was de bouw nodig van *krachtcentrales*. Nieuwe industrieën eisten meer en meer kracht. De verdere uitbouw kwam tot stand, mede met behulp van Zweeds kapitaal. De bijna geheel voltooide Tokke-centrale met een capaciteit van 900.000 KW en de Sira/Kvina-centrale met dezelfde capaciteit, waarvan de constructie in 1965 is begonnen, zullen de grootste van Europa worden. Van de in aanmerking komende watervallen wordt 35 pCt. nu gebruikt.

De *elektro-metallurgische* industrie die eerst in 1910 is begonnen, heeft zich in een goede halve eeuw zeer aanzienlijk uitgebreid en bereikte met 30 bedrijven in 1964 de volgende resultaten:

	Hoeveelheid (in tonnen)	Waarde (in f. mln.)
IJzer en staal	1.050.000	315
Legeringen	440.000	200
Koper, nikkel, zink	93.000	250
Aluminium	260.000	400

De aluminiumindustrie is het grootst, zij veredelt grondstoffen van elders aangevoerd, voornamelijk uit Canada, en is met 5 pCt. van de wereldproductie een der grootste vijf producenten ter wereld. De aluminiumproductie is het meest lucratief gebleken, al had ook deze bedrijfstak door het dalen van de grondstoffenprijzen op de wereldmarkt in 1965 lagere winstcijfers in 1966. Dit bedrijf was voor 100 pCt. in handen van de Staat; onlangs is echter voor 50 pCt. tot denationalisatie overgegaan. Deze verkoop aan particulieren heeft betrekkelijk weinig aandacht getrokken, ofschoon zij met de politieke wensen van de grootste partij zowel als met die van de meerderheid van de kiezers in tegenspraak moet worden geacht te zijn.

Tegenover deze verschuiving staat de voortgezette

steun van de Staat, door *alle* partijen aanvaard, van de ijzer- en staalindustrie in Noord-Noorwegen. Haar aandelen zouden door de daar voortdurend geleden verliezen niet afgestoten kunnen worden; anderzijds voorkomt het bestaan van deze in 1955 gestichte nationale reuzenindustrie een verarming en ontvolking van de afgelegen noordelijke provincies. Aldus vormen de verliezen het geringste kwaad. Noorwegen kan zich heden ten dage zulke offers wel veroorloven; het land is er nimmer zo goed aan toe geweest als nu. De groei van het reëel inkomen per capita was in 1966 4,1 pCt. en zal in 1967 ongeveer even hoog, zo niet hoger, zijn.

Scheepsbouw en scheepvaart

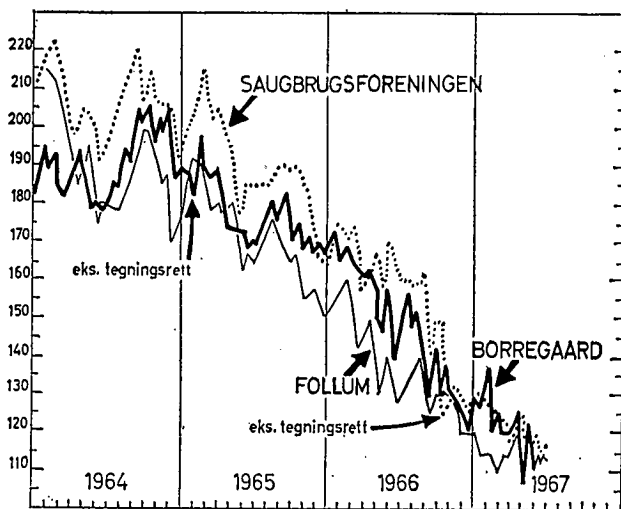
Tot de bedrijven die de in Noorwegen gewalste scheepsplaten verwerken behoren de in tal en omvang toenemende *scheepswerven*. Noorwegen is de derde scheepvaartnatie ter wereld en dit onderwerp is alleen een gehele artikelen-serie waard. Volstaan wij met te constateren dat Noorwegen in het laatste decennium zowel voor reparaties als voor nieuwbouw veel meer in eigen regie kan uitvoeren dan voorheen en dat sommige werven met succes op de buitenlandse markt zijn verschenen. Op dit punt is er sprake van structurele wijzigingen, waardoor de werven in Nederland, die voorheen veel voor Noorwegen deden, deze klant veel minder vaak zien.

In tegenstelling tot zijn 17 mln. ton omvattende en vrij nieuwe koopvaardijvloot (grote vaart) is de duizenden schepen tellende *kust- en binnenvaartvloot* sterk verouderd en zal nu vernieuwd dienen te worden. Ook ten behoeve van nieuwe veren, de exploratie van het continentaal plat en de zich uitbreidende visserij-inspectie zal meer tonnage nodig zijn. Eenderde van de koopvaardijvloot (grote vaart) bestaat uit tankers, die van alle oliehavens ter wereld naar de raffinaderijen varen. Eer de Noorse economie in 1967 zichtbare achteruitgang kon gaan vertonen kwam de crisis in het Midden-Oosten, waarna op alle beschikbare tankboten en alle „rustende” bemanningen een beroep gedaan moest worden zodat de „oorlogswinst-van-het-jaar” aan die rederijen toevalt. Daaronder zijn verschillende grote Noorse reders. Elf Noorse rederijen hebben elk meer dan ½ mln. ton d.w. in de vaart; drie zelfs meer dan een mln. ton.

De derde vloot van Noorwegen is de *visserijvloot*. Deze heeft achter elkaar twee gouden jaren beleefd. Het vangstseizoen 1966 en dat van 1967 waren beide beter dan de tien voorafgaande jaren. Het was al te mooi. Als een kwart eeuw geleden een seizoen zeer goed was werden de prijzen bedorven omdat de vis bij gebrek aan vrieshuizen bedierf. Nu is datzelfde het geval als de visvangst zo enorm is dat de vangsten de vrieshuizen nog uitpuilen wanneer de volgende vangst, opnieuw overstelpend, plaats komt opeisen. Dan is de koopkrachtige markt voor vis verzadigd en gaan de opkopers verliezen lijden. Dit staat nu voor de deur. Schaaldieren en fijne vissoorten (zalm) zijn echter prijshoudend en de vangsten zijn groot.

Papier en cellulose

Tegenslag werd ook ondervonden in 's lands tweede industrie, de *houtverwerkende*. Er vindt een evolutie plaats, waarbij de kleinere familiebedrijven in de papierindustrie tot grotere eenheden worden gegroepeerd. Ommestaande, aan *Aftenposten* ontleende, grafische voorstelling geeft het koersverloop van de aandelen van enkele zeer grote papier- en cellulose-concerns: Borregaard, Saugbrugsforeningen en Follum, waarbij in het oog gehouden dient te

(Aftenposten)

worden dat Borregaard behalve in de papiersector ook in andere sectoren, in het bijzonder chemische, werkzaam is. Zulke bedrijven, sterk internationaal geïntereerd, zijn uiteraard afhankelijk van de marktbevingen in het buitenland. Hun grootte leidt tot onoverzichtelijkheid voor het beleggingzoekend publiek. Wij herinneren eraan dat het Zweedse Kreuger-concern destijds ook met die onoverzichtelijkheid te maken kreeg en dat de débâcle achteraf in het geheel niet nodig was geweest.

Borregaard heeft te maken met het moeilijk te verkrijgen nieuwe kapitaal voor zijn ambitieuze binnen- en buitenlandse uitbreidingsplannen. Het is voor het publiek en zelfs voor de banken moeilijk vast te stellen of na de krachtige expansie van de cellulose-industrie in tal van landen — een expansie die soms groter was dan de beschikbare natuurlijke grondstoffen gedoogden — een verdere uitbreiding als door Borregaard voorgenomen wel winstkansen biedt. Deze twijfel is nog versterkt sedert Vestfos Cellulosefabriek — productie 24.000 ton sulfietcellulose en 12.000 ton papier — augustus 1967 genoodzaak is de poorten te sluiten. Zij is daarmee de vierde Noorse middelgrote industrie in deze bedrijfstak die er in de laatste drie jaar mee ophoudt.

Evenals te onzent is de obligatiemarkt in Noorwegen moeilijk; de banken die leningen hebben geïntroduceerd moesten deze voor een belangrijk deel zelf financieren. Toch is de toeneming van de industrieproductie zeer bevredigend: in 1963 met 6 pCt., in 1964 met 8, in 1965 met 7, in 1966 met 6 en in 1967 waarschijnlijk met 7 pCt.

Handel met Nederland

Met de algemene welvaartsstijging is de buitenlandse handel toegenomen; verschillende factoren werkten ertoe mee dat de gestegen import door de aanmerkelijk verbeterde exportuitkomsten kon worden opgevangen.

Wij hebben gezien hoezeer de Nederlandse handel met de zuiderburen is gegroeid sedert ernst gemaakt werd met de Benelux. *Wij achten een dergelijke ontwikkeling met het noorderbuurland mogelijk* indien Noorwegen wordt toegelaten tot de E.E.G. en deze band resultaten begint af te werpen. Nu reeds, belemmeringen t.g.v. de scheiding der handelsblokken ten spijt, is Nederland voor 162 artikelen Noorwegens eerste leverancier; voor 131 artikelen de tweede, en voor 117 artikelen de derde ¹⁾.

Het aantal bedrijven, dat deelneemt aan deze handel, loopt in de duizenden. De handelsovergang, uitgedrukt in de waarde was voor 1966: Nederlandse export naar Noorwegen: f. 332 mln., import daarvan f. 167,3 mln. Per hoofd van de bevolking wordt voor rond f. 100 aan Nederlandse waren afgenomen; dit is een zeer hoog bedrag dat slechts door enkele landen als België, Duitsland en IJsland wordt overtroffen en door slechts enkele als Zweden, Zwitserland en Denemarken wordt geëvenaard. Van de totale post, groot f. 332 mln., komt f. 60 mln. (18 pCt.) op rekening van aardolieproducten en schepen. Deze verhouding lag in 1959 merendeels anders: in 1959 werd in totaal voor f. 298 mln. naar Noorwegen uitgevoerd waarvan f. 152 mln. (51 pCt.) voor aardolieproducten en schepen. Hieruit is reeds af te leiden dat Nederlandse fabrikaten van andere aard en landbouwproducten in Noorwegen een aanzienlijk ruimere markt hebben gevonden.

¹⁾s-Gravenhage.

H. D. BAARS.

¹⁾ Bijzonderheden in schrijver dezes' *Noorwegen, land, volk, cultuur*, Baarn 1967.

Ingezonden stuk

Ruimtelijke ordening van de werkgelegenheid

IN *E.-S.B.* van 12 juli jl. staat een belangwekkend artikel van de hand van de heren Krelke en Wouterse over de relatie tussen de ruimtelijke ordening en de economie. Hierin wordt gesteld, dat overheidsbestedingen in het Westen een hoger rendement afwerpen dan in de rest van Nederland. Deze hogere rendementen zouden zich voor een deel vertalen in hogere lonen in geheel Nederland waardoor het Noorden, Zuiden en Oosten een hoger loonniveau zou worden afgedwongen dan economisch verantwoord is. Dit zou op den duur leiden tot „survival of the fittest”, het Westen dus, waardoor de „door de schrijvers reeds in de historie geconstateerde aantrekkingskracht van dit landsdeel nog zou worden versterkt. De deconcentratie in het ruimtelijke-ordeningspatroon zal daardoor in gevaar komen. Daar moet iets tegen worden gedaan. Voorgesteld wordt een zodanige lastenverzwaring

van ondernemingen en werknemers in het Westen dat na overheveling van deze extra belastingopbrengsten naar overig Nederland de voorwaarden overal gelijk zullen zijn geworden.

Het lijkt mij, dat op de gevolgde redentatie niet veel valt af te dingen, maar het is alleen de vraag of de premissen wel juist zijn en daarover valt te discussiëren. Hypothese 1 zou ik wat algemener gesteld willen zien. Het komt mij namelijk voor dat niet alleen de overheidsbestedingen in het Westen meer vruchten afwerpen dan elders, maar dat *alle* investeringen, inclusief die van de hogere en lagere overheden, in het Westen een gemiddeld wat hoger rendement opbrengen. Ik kan dus geenszins meegaan met de redentatie dat het bedrijfsleven in het Westen zulke goede rendementen heeft door het welwillende toedoen van de overheid.

Dat de overheid per hoofd van de bevolking in het Westen meer uitgeeft is zeker juist, maar de redentatie is evenzeer geldig als men de zaak omdraait en stelt dat door de hogere bedrijfsinvesteringen per hoofd in het Westen de overheid in staat gesteld wordt additionele inkomsten

te toucheren. Het is naar ik meen een kip-en-ei-vraagstuk, waaraan men slechts ontkomt als men stelt dat in het Westen elke vermogens eenheid een hoger rendement afwerpt dan in overig Nederland. Of deze nu van het bedrijfsleven of van de overheid komt is naar mijn mening geheel niet relevant. Gaat men hiermede akkoord dan luidt de eerste hypothese als volgt: „Een eenheid vermogen geïnvesteerd in het Westen werpt een hoger rendement af dan in de rest van het land”.

Het is interessant te zien dat ook in kringen van de overheid het gevoel voor rendementsverschillen hier en daar flink ontwikkeld is. Bij enkele overheidsorganen worden thans op grond van macro-economische rentabiliteitsanalyses de diverse prioriteiten vastgesteld. In E.-S.B. van 29 maart jl. heb ik overigens over dit onderwerp een interessante bijdrage van de hand van Dr. P. C. van den Noort gelezen, waarin hij voor het rendementscriterium overtuigend pleit.

De tweede hypothese zou ik als volgt willen laten luiden: „In de huidige Nederlandse loonpolitieke situatie richten de lonen zich naar het hoge westelijke niveau”. Ik ben er niet zeker van dat het juist de overheid was die de lonen gelijk heeft willen trekken. Dat het hoge westelijke loonpeil richtsnoer werd, is naar ik meen eerder het gevolg geweest van de wijze van organisatie van werknemers en werkgevers, die een landelijke is, waardoor in de C.A.O.'s geen regionale loonverschillen konden doorwerken.

Op grond van deze beide hypothesen kom ik dan tot de gevolgtrekking dat zowel de factor arbeid alsook de factor kapitaal zich zolang in het Westen zullen blijven concentreren als de eerste hypothese haar geldigheid behoudt. Dat dit tegen de huidige ruimtelijke-ordeningspolitiek ingaat is duidelijk, maar men kan niet volhouden dat de overheid daarvoor aansprakelijk dient te worden gesteld. Het lijkt mij toe dat er wijs gehandeld zou worden als zowel overheid als bedrijfsleven doorgaan met dáár te investeren waar de rentabiliteit het hoogste is, maar dat is uiteraard een politieke en dus een normatieve keuze die afhangt van de waarde die men hecht aan een hoog per capita inkomen enerzijds of ruimtelijk gespreide armoede anderzijds.

Rotterdam.

Drs. M. F. M. VAN UTENHOVE.

Naschrift

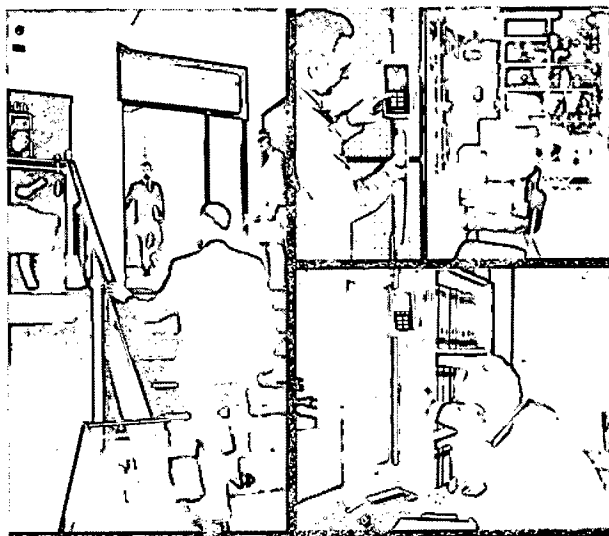
DRS. M. F. M. van Utenhove is zo vriendelijk geweest enkele opmerkingen te maken bij ons artikel, die veel bijdragen tot verduidelijking van de problematiek. Onder dankzegging voor de constructieve bijdrage geven wij hieronder ons commentaar.

Hypothese 1.

Drs. Van Utenhove: „Een eenheid vermogen geïnvesteerd in het Westen werpt een hoger rendement af dan in de rest van het land”. Wij zijn geheel akkoord, maar blijven van mening, dat dit „minstens voor een deel” (zie onze hypothese 1) door de relatief hogere overheidsbestedingen in het Westen verklaard kan worden. De hogere belastingopbrengsten in het Westen zijn voor ons meer ei dan kip, omdat naar onze mening „belastingopbrengsten niet alleen de bron, maar tegelijk ook de vrucht van overheidsbestedingen (zijn)” (zie noot 1).

Hypothese 2.

Drs. Van Utenhove: „In de huidige Nederlandse loon-
(vervolg op blz. 941)

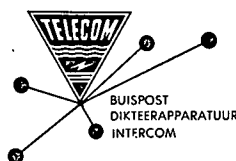
VERLIES

Zó worden nog dagelijks brieven, concepten, bonnen en telexberichten van afdeling naar afdeling gebracht.

Conclusie:

Verlies van kostbare tijd
Verlies aan produktiviteit

VERLIES voor uw bedrijf!

WINST

Zó kan het beter! Hier wordt buispost toegepast om onnodig lopen te voorkomen. Minder lopen en minder visites over en weer scheppen tijd voor produktief werk

Resultaat:

Winst voor de afzender
Winst voor de ontvanger

WINST voor uw bedrijf!

efficiënter met **BUISPOST**

ROTTERDAMSE TELECOMMUNICATIEMIJ N.V.

DELFTSESTRAAT 17-19
ROTTERDAM-4
TEL. 010-13 49 15*

GRATIS
56 pagina's
informatie

Zend omgaand uw documentatie over BUISPOST en uw boekje Interne Communicatie

BON

t.a.v.

1721

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

VOOR de ontwikkeling van de geldmarkt zijn de bewegingen van de bankpapiercirculatie en de mutaties in 's Rijks kas autonome factoren. In de laatste twee weken heeft de bankbiljettenomloop de voor deze periode gebruikelijke verruiming meegebracht. Hiertegenover echter heeft de netto toevoer van liquiditeiten naar de Staat een sterkere verkrappende factor gevormd. Betaling van belastingen heeft hierbij een belangrijke rol gespeeld.

De resultante van deze twee krachten is geweest, dat de markt tot het midden van de maand aan de krappe kant is gebleven. Het beroep van de banken op De Nederlandse Bank, een belangrijke sluitpost om de markt in evenwicht te brengen, is in deze periode toegenomen.

Midden september wijzigde zich de situatie. De maandelijke uitkering van het Rijk aan de gemeenten moet als een belangrijke factor worden gezien, doch daarnaast bleken de banken gaarne gebruik te willen maken van de mogelijkheid, die de Centrale Bank had geopend om swaptransacties in dollars op verschillende termijnen af te sluiten. Naar verluidt is met deze transacties het niet geringe bedrag van f. 286 mln. gemoed geweest. Waarschijnlijk hebben wij hier reeds te maken met disposities om binnenkort de omvangrijke stroom van belastingbetalingen in de vorm van de voldoening van de voorlopige aanslagen in de vennootschapsbelasting tot stand te kunnen brengen.

De verruiming, die hierdoor voor de markt is ontstaan, uitte zich in een belangrijke daling van de rente voor daggeldleningen. Deze ging op 15 september van 4½ pCt. tot 2½ pCt. omlaag.

KAPITAALMARKT

UIT de cijfers van de betalingsbalans kunnen verschillende conclusies over de gang van zaken in de binnenlandse economie worden getrokken. Wat de invloed op de nationale liquiditeit aangaat, blijkt uit het totaalcijfer van de niet-monetaire sector, dat in de eerste helft van 1967 van de betalingsbalans nog steeds een belangrijk drainerend effect is uitgegaan (f. 407 mln.), al is dit kleiner geworden dan in het eerste halfjaar 1966 (f. 639 mln.). Binnenlandse liquiditeitscreatie door geldscheppende instellingen ten behoeve van de overheid en de particuliere sector is weliswaar een belangrijke compenserende factor geweest, maar wanneer men rekening houdt met de stijgende liquiditeitsbehoefte wordt het duidelijk, dat de kapitaalrente in het eerste halfjaar slechts beperkte bewegingen heeft laten zien.

Het kapitaalverkeer van de overheid heeft ook in het eerste halfjaar 1967 tot kapitaalexport geleid. Het particuliere kapitaalverkeer, dat in de eerste zes maanden van 1966 een overschot had opgeleverd, boekte in de overeenkomstige periode van 1967 een negatief saldo van f. 176

Betalingsbalans

(in mln. gld.)

	1ste kw.	2de kw.	1ste h.j.	1ste kw.	2de kw.	1ste h.j.
	1966			1967		
Lopende rekening ..	- 487	- 231	- 718	- 98	- 167	- 265
Kapitaalrekening:						
Particulieren	- 42	184	142	- 34	- 141	- 176
Overheid	- 15	- 56	- 71	- 17	- 44	- 61
Banken	382	- 19	363	99	430	529
Nog te rubriceren posten	18	- 10	8	- 30	124	95

mln. Het buitenland heeft dus een beroep op de Nederlandse markt gedaan. Dit was het gevolg van een gewijzigde houding van binnenlandse beleggers t.a.v. hun bezit aan buitenlandse effecten. In het eerste halfjaar 1966 werd nog f. 38 mln. van deze fondsen aan het buitenland terugverkocht, in 1967 is weer belangstelling voor buitenlandse effecten ontwaakt, o.a. bij beleggingsfondsen, die per saldo tot een aankoop van f. 53 mln. heeft geleid. Het buitenland kocht in de eerste helft van 1966 f. 258 mln. Nederlandse effecten; in het eerste halfjaar 1967 zijn deze aankopen tot f. 38 mln. verminderd. De directe investeringen, altijd een negatieve post op de betalingsbalans, liepen nog verder uit. Door middel van lange leningen kon ons land f. 130 mln. in het buitenland opnemen; in 1966 verstrekten Nederland nog f. 74 mln. aan buitenlandse gegadigden. Ten slotte hebben de banken ter aanvulling van hun slinkende binnenlandse liquide middelen in 1967 nog een groter bedrag uit het buitenland overgeheveld dan in dezelfde periode van 1966.

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	29 dec. 1966	H. & L. 1967	8 sept. 1967	15 sept. 1967
Algemeen	270	347 — 268	344	342
Internationale concerns	351	467 — 343	461	453
Industrie	269	338 — 270	336	338
Scheepvaart	108	121 — 103	113	113
Banken en verzekering	154	188 — 155	183	188
Handel enz.	138	163 — 138	161	162

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a).

Philips	f. 78,70	f. 115,05	f. 112,50
Unilever, cert.	f. 86	f. 109,55	f. 107,50
Kon. Petroleum	f. 122,40	f. 141,65	f. 141,90
A.K.U.	f. 53,80	f. 57,85	f. 59,30
K.L.M.	f. 352	f. 276	f. 278
Hoogovens, n.r.c.	f. 55,60	f. 97,90	f. 92,80
E.M.S., nieuwe	—	f. 38	f. 39
Kon. Zout-Ketjen	463	755	760
Zwanenberg-Organon	f. 152,70	f. 188,75	f. 190
Robeco	f. 193	f. 220,85	f. 223,30

New York.

Dow Jones Industrials	786	908	933
-----------------------------	-----	-----	-----

Rentestand.

Langlopende staatsobligaties b)	6,43	6,13	6,12
Aandelen: internationalen b) ..	5,0	.	.
lokalen b)	5,1	.	.
Disconto driemaands schatkistpapier	5	4½	4½

a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

C. D. JONGMAN.

(vervolg van blz. 939)

politieke situatie richten de lonen zich naar het hoge westelijke niveau". Wij zijn geheel akkoord; wij menen niettemin, dat dit een gevolg is van een op zichzelf voortreffelijke loonpolitiek (full-employment; wettelijk verbindende C.A.O.'s; wettelijk erkende organisaties), maar blijven, zelfs in het tegengestelde geval, geloven dat „het bedrijfsleven in het Noorden, Oosten en Zuiden van het land belast wordt met een verplichte subsidie op de lonen ter grootte van het loonverschil dat in een vrijere economie zou zijn ontstaan" (zie onze hypothese 2). Wij tekenen hierbij aan, dat een vrijere economie evenzeer ontstaan kan door het nemen van overheidsmaatregelen (verbod prijsbinding, anti-trustwetten, omzetbelasting naar toegevoegde waarde) als door het opheffen daarvan.

Conclusies.

Drs. Van Utenhove: „Zowel de factor arbeid als ook de factor kapitaal (zullen) zich zolang in het Westen blijven concentreren als de eerste hypothese haar geldigheid behoudt". Voor de factor arbeid is deze stelling moeilijk verdedigbaar zolang hypothese 2 (ook in de lezing van Drs. Van Utenhove) juist is; overigens wijzen ook de werkloosheidscijfers in een andere richting. Voor de factor kapitaal onderschrijven wij de conclusies gaarne: het probleem is juist dat de factor arbeid de factor kapitaal niet volgt — of omgekeerd. Wij hopen dat de overheid dit met een duidelijke politieke keuze zal redresseren: hetzij haar ruimtelijke-ordeningspolitiek, die volgens de hypothesen illusoir is, opgeven dan wel door een totaal andere economische politiek de beide hypothesen no. 1 en 2 ten koste van grote

uitgavenverschuivingen en investeringen ongeldig maken om haar ruimtelijke-ordeningspolitiek te redden — een en ander liefst niet ten koste van het bedrijfsleven.

Leusbroek.
Rotterdam.

Ir. N. R. A. KREKEL.
Drs. J. J. WOUTERSE.

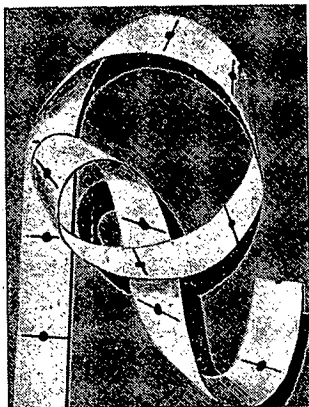
MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

A EUROPEAN MEETING ON STATISTICS, ECONOMETRICS AND MANAGEMENT SCIENCE

This meeting will be held in Amsterdam from 2 to 7 September 1968. The Conference is a joint venture of the Institute of Mathematical Statistics (IMS), the International Association for Statistics in Physical Sciences (IASPS — a section of the ISI), the Econometric Society (ES) and The Institute of Management Sciences (TIMS).

The organisation of the conference is undertaken by the Mathematical Centre in Amsterdam in collaboration with the Permanent Office of the ISI. An Organizing Committee has been set up and is composed of: Prof. J. Hemelrijk (chairman, representing IMS), Prof. H. C. Hamaker (representing IASPS), Prof. P. de Wolff (representing ES), Prof. S. de Leve (representing TIMS) and Drs. E. Lunenberg (ISI Permanent Office).

The programme will include *invited papers* (providing surveys on general and special subjects, and papers showing the results of new research) as well as *contributed papers*. The Programme Committee is composed of the first four members of the Organizing Committee, together with Prof. P. Wittle (IMS), Prof

Eigenlijk alles
op het gebied van
genummerd
controle-drukwerk
aan rollen

ROELANTS

SCHIEDAM

afd. waarde-drukwerk

Unilever n.v.

zoekt voor de sectie
OPERATIONS RESEARCH
van de Centrale Organisatie Afdeling
een

Econometrist

Hij zal worden belast met het toepassen van operations research en statistische methoden op het gebied van marketing, waaronder marktonderzoek.

Bovendien zal hij regelmatig hulp verlenen bij kwantitatieve onderzoeken van de economische afdeling en contacten onderhouden met zowel dochtermaatschappijen als afdelingen en diensten van Unilever.

Aanvragen om inlichtingen, die vergezeld dienen te zijn van een kort curriculum vitae, alsmede sollicitaties worden gaarne ingewacht door UNILEVER N.V. Afd. Personeelsvoorziening, Museumpark 1, Rotterdam, onder nummer 809.

UP. 341. 3K. 120

M. S. Bartlett (IASPS), Prof. J. A. Mirrlees (ES) and Prof. G. Morton (TIMS). Those wishing to present a contributed paper are requested to advise the secretariat of the conference not later than 1 March 1968.

Details about the conference, requirements for the submission of papers and registration forms will be communicated toward

the end of 1967 to the European members of the societies concerned. Non-members wishing to receive further information may write to the secretariat of the Conference.

All correspondence should be addressed to the Secretary of the meeting, Mevr. S. J. Kuipers-Hoekstra, Mathematical Centre, 2e Boerhaavestraat 49, Amsterdam, Netherlands.

FACULTEIT DER DIERGENEESKUNDE VAN DE RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT

Aan deze faculteit zijn momenteel ca. 1000 studenten ingeschreven en vindt onderwijs, onderzoek en patiëntenbehandeling plaats aan een 20-tal instituten, laboratoria en klinieken.

Voor het bureau van de faculteit wordt gezocht een

HOOFD VOOR DE AFDELING FINANCIËLE EN MATERIËLE ZAKEN

Gedacht wordt aan een academicus (bij voorkeur drs. in de economie) met kennis van financieel-administratieve beheersvoering.

Voor een goede taakvervulling zullen nodig zijn:

- tact en organisatorische kwaliteiten,
- enige ervaring in soortgelijke werkzaamheden.

Leeftijd tot ca. 40 jaar.

Gegadigden dienen bereid te zijn mede te werken aan een psychologisch onderzoek.

Schriftelijke sollicitaties met vermelding van volledige gegevens kunnen worden gezonden aan de Directeur van de Faculteit, Biltstraat 172 te Utrecht.

**Wij zoeken voor juridische werkzaamheden
in verband met onze kredietverlening een**

jong jurist

Het zal zijn taak zijn om in samenwerking met krediettechnische en administratieve functionarissen mede te werken aan de kredietverlening en aan het toezicht op bestaande kredieten.

Bij de vervulling van deze taak kan een goed beeld worden verkregen van het bankbedrijf in de praktijk.

Daarnaast bestaat de mogelijkheid zich theoretisch in het bankvak te bekwamen.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan de afdeling Personeelzaken van de

Algemene Bank Nederland N.V.

Blaak 28, Rotterdam.

BOEKBESPREKING

H. B. Chenery, F. Baade, J. Kaufmann, I.M.D. Little, L. H. Klaassen, J. Tinbergen: Towards a Strategy for Development Co-operation, with special Reference to Asia. Rotterdam University Press, 1967, 104 blz., f. 12,50.

ONDER deze titel is het verslag verschenen van de vorig jaar in Rotterdam gehouden conferentie over Aziatische ontwikkelingsvraagstukken. Volgens Prof. Tinbergen was de eigenlijke bedoeling van deze conferentie invloed uit te oefenen op de publieke opinie omtrent de internationale ontwikkelingssamenwerking. Daarbij verwijst hij naar het door U Thant in Europa bespeurde gevaar van „prosperous provincialism”.

De in het verslag opgenomen beschouwingen van met name Prof. Chenery, Prof. Baade, Dr. Kaufmann en Dr. Little, alsook de zeer heldere samenvatting van Prof. Tinbergen, beantwoorden aan dit doel, zowel inhoudelijk als wat de vormgeving betreft. Prof. Chenery geeft vooral aandacht aan de effectiviteit van de hulpverlening. In het algemeen laat hij zich optimistisch hierover uit, ondanks de metingsmoeilijkheden en de nog beperkte inzichten. Desalniettemin komt hij tot de conclusie, dat een grotere effectiviteit belemmerd wordt door de huidige omvang en wijze van overdracht van middelen van rijke naar arme landen. Bij een relatief hogere overdracht doen zich bepaalde „bottle-necks” (buitenlandse betaalmiddelen, nationale besparingen) in mindere mate gelden, waardoor de effectiviteit van de totale inspanningen van een ontwikkelingsland toeneemt. Dit op zich pleit reeds voor een grotere hulpverlening. In dit verband merkt Chenery op, dat het probleem van het zgn. absorbtievermogen „largely an invention (is) of the donor countries to justify their own poor performance”. Dit probleem doet zich namelijk vooral voor bij projecthulp.

In samenhang hiernede kan gezien

Houd nie de beurs in de gaten!
 en vergeet niet
 Beleggers belangen
 daarbij te raadplegen.
 Proefnummers gratis!
 Adm. Postbus 42, Schiedam.

GEMEENTE ROTTERDAM

DRINKWATERLEIDING

Tengevolge van uitbreiding van de activiteiten in de financieel-economische sector bestaat er op stafniveau behoefte aan een

doctorandus economie

die zal worden belast met de bestudering van de administratieve en organisatorische vraagstukken, ondermeer samenhangende met de in ontwikkeling zijnde automatisering.

Voor de vervulling van deze vacature gaan de gedachten uit naar iemand die

- niet ouder is dan 35 jaar;
- afgestudeerd is in de bedrijfseconomische richting met als keuzevak administratieve organisatie;
- bij voorkeur enige ervaring heeft in een soortgelijke functie.

Het salaris tot maximaal f 1.976,- bruto per maand (exclusief de per 1 juli 1967 ingegane salarisverhoging ad 1½ %) is afhankelijk van leeftijd en ervaring.

Goede sociale voorzieningen o.a. gunstige pensioenregeling en ziektekostenverzekering.

Brieven met uitvoerige inlichtingen worden gaarne binnen 14 dagen ingewacht onder no. 384/0936 bij de chef van het bureau Personeelvoorziening, stadhuis, Rotterdam.

worden de voordracht van Dr. Little over het vraagstuk van de gebonden hulp. Hulp kan op twee wijzen worden gebonden, zowel aan de bestemming van de hulp als aan de invoer uit het donorland. Uiteraard is het moeilijk om over deze kwesties een algemeen geldende uitspraak te doen. Little is echter eveneens van mening, dat projecthulp de omvang van de totale overdracht kan beperken en tevens verstorend kan werken in het ontwikkelingsproces. Tevens meent hij, dat er een zekere rechtvaardiging is aan te geven van het betalingsbalansargument. Prof. Tinbergen daarentegen vindt, dat donorlanden op andere wijze hun betalingsbalansproblemen moeten kunnen oplossen.

Prof. Baade bespreekt het voedseltekort, dat tegen 1970 ontstellend groot zal zijn (alleen al voor India voorzagt hij voor 1971 een tekort van 25 tot 30 mln. ton granen). Het teniet doen van dit tekort vereist uiteraard een grotere landbouwinspanning van de ontwikkelingslanden zélf. Dit veronderstelt echter eveneens een grotere stroom van deviezen naar deze landen toe. Hierbij kan de hulpverlening van groot belang zijn; daarnaast maakt Baade melding van andere bronnen van buitenlandse betaalmiddelen (zoals in Spanje en Turkije; toerisme en geldzendingen van arbeiders in het buitenland; deze twee bronnen zijn voor grote landen als India en Pakistan momenteel praktisch te verwaarlozen). Desalniettemin zal de agrarische produktie in de ontwikkelingslanden voorlopig nog zeer onvoldoende blijven. Baade pleit er dan ook voor, dat de Westerse landen zélf de voedselproduktie zullen opvoeren om in het tekort in de ontwikkelingslanden te kunnen voorzien.

Uiteraard is in dit verband ook aandacht gegeven aan het vraagstuk van de internationale handel en wel op basis van een inleiding van Dr. Kaufmann. Deze geeft een overzicht van de eventueel van belang zijnde initiatieven, zoals diversificatie van de

In verband met de voorgenomen wijzigingen op het gebied van de administratie vraagt de R.D.M. een

**STAFFUNCTIONARIS
 ADMINISTRATIEVE ORGANISATIE**

Zijn eerste taak is: het voorstellen en voorbereiden van wijzigingen in de administratieve organisatie, welke verband houden met de invoering van een budgetstelsel en met de voortgaande automatisering van de informatieverwerking.

Wij denken voor deze functie aan kandidaten met voltooide doctorale studie bedrijfseconomie of vergevorderde N.I.v.R.A.-studie.

Sollicitaties te richten aan het Hoofd van de Dienst van Personeelszaken.

**DE ROTTERDAMSCH
 DROOGDOK MAATSCHAPPIJ N.V.**

RDM

LID VAN DE
 RIJN-SCHDELDE GROEP

Postbus 913, Rotterdam (Heyplaat), tel. 010-176920

**IN
DIT BLAD
ADVERTEERT
U
MET SUCCES!!**

produktiestructuur in de ontwikkelingslanden, waardoor mede een beperking van de produktie van bepaalde primaire produkten kan worden verkregen; een supplementair financieringssysteem als voorgesteld door Zweden en Engeland om tegemoet te komen aan de gevolgen van de verslechterende ruilvoet; invoerpreferenties, óók voor half- en eindfabrikaten uit de ontwikkelingslanden; de beperking van de vervanging van „natuurlijke” grondstoffen door kunststoffen, in-geval de sociale kosten van deze vervanging hoger zijn dan de lagere produktiekosten; en regionale handelsintegraties binnen de groep ontwikkelingslanden.

De inleiding van Prof. Klaassen (over transportplanning in Korea) is op zich wel interessant, doch valt eigenlijk buiten de doelstelling van de conferentie. Hetzelfde geldt voor de ronde-tafeldiscussie over factoren, die in het economische groeiproces een rol spelen. Deze „specialistische” discussie zal nauwelijks de publieke opinie kunnen beroeren.

Het geheel overziende kan worden geconcludeerd, dat deze publikatie zeker de discussie over ontwikkelings-samenwerking kan stimuleren. De inhoud is zeer actueel, maar ook verstaanbaar voor de enigszins gevormde leek (behalve gedurende de ronde-tafeldiscussie over groeimodellen werd er nauwelijks met wiskunde of met „moeilijke” vaktermen gewerkt). Een beperking van de conferentie was wél, dat de ontwikkelingssamenwerking slechts vanuit een bepaald gezichtspunt werd benaderd, nl. het economische. De politieke, organisatorische en rechtsaspecten en de hiermede samenhangende kwesties van mentaliteitsvorming en sociale aanpassing óók in de rijke landen, kregen nauwelijks aandacht. Dit neemt niet weg, dat men alle lof moet hebben voor het door Prof. Tinbergen met deze conferentie genomen initiatief. Het blijft jammer, dat de Nederlandse pers hieraan zo goed als geen substantiële aandacht heeft gegeven.

Tilburg.

Drs. A. W. M. KEUNE.

Bureau voor Marketing Management

Dr. A. D. Bonnet

Marktanalyses voor diverse branches. Ontwikkeling van verkoopbevorderende maatregelen.

Huize 't Eiland - Bergambacht - telefoon 01825-607

stafmedewerkers van academisch niveau

Bij de Postcheque- en Girodienst bestaat behoefte aan enige stafmedewerkers van academisch niveau.

Zij zullen worden belast met de bestudering en voorbereiding van organisatorische maatregelen, o.a. wijzigingen in werkmethoden, procedures en organisatie-structuur, werkzaamheden op het gebied van kostprijsberekening en tarieven, verband houdende met de automatisering.

Verlangd wordt een voltooide academische studie in de economische wetenschappen.

Honorering zal geschieden naar leeftijd en ervaring.

Belangstellenden wordt verzocht hun schriftelijke sollicitaties, voorzien van een recente pasfoto, te zenden aan de directeur van de Postcheque- en Girodienst, Prinses Beatrixlaan 6 te 's-Gravenhage.

**POSTCHEQUE- EN GIRODIENST
'S-GRAVENHAGE**

Een elektrische schrijfmachine is geen luxe!

Want dan wordt er op uw kantoor efficiënter gewerkt. Het typen gaat sneller, dank zij de vele handelingen die de machine automatisch verricht. U krijgt meer leesbare kopieën. Zo'n machine verhoogt de stemming op kantoor. Uw secretaresse zal de gemakkelijke bediening, de lichte aanslag en het lage toetsenbord zeer op prijs stellen. Zonder zich te moeten haasten, heeft ze méér tijd voor u beschikbaar. En uw brieven zien er beslist netter uit.

De Facit Electric heeft alle pluspunten van een moderne schrijfmachine. Lichte, gevoelige

aanslag. Zes repeteer-functies. Laag toetsenbord, dat een ontspannen werkhouding verzekert. Duidelijk, gedistingeerd lettertype. Bovendien zijn Facit schrijfmachines uitgerust met een mechanisch geheugen, dat uw meest gebruikte brief-indeling 'onthoudt'. Een Facit Electric is gebouwd voor vele jaren doorlopend gebruik.

En . . . er wordt geen Facit machine verkocht zonder Facit-service: hiervoor staat blikman + sartorius borg!

FACIT ELECTRIC

b | s blikman | sartorius
wegwijs in kantoorefficiency

SA 866

Beleggings-voorlichting: aan hen die zich thuis willen oriënteren stelt de AMRO Bank de volgende publicaties kosteloos ter beschikking: • AMRO Beursnieuws (wekelijks, met veertiendaagse bijlage) • Kerngetallen van Nederlandse effecten • De Obligatiegids.

Beleggings-adviezen: de honderden kantoren van de AMRO Bank staan te uwer beschikking voor individuele beleggings-adviezen en portefeuille-onderzoek.

AMRO BANK
AMSTERDAM-ROTTERDAM BANK

Het **LANDBOUW-ECONOMISCH INSTITUUT** vraagt voor de afdeling Visserij

EEN ACADEMISCH GEVORMDE MEDEWERKER

die in het bijzonder belast zal worden met werkzaamheden op het gebied van de operationele research.

De voorkeur wordt gegeven aan degenen, die bekend zijn met econometrie dan wel met toegepaste wiskunde of wiskunde met belangstelling voor algemeen bedrijfseconomische vraagstukken.

Het maximaal te bereiken salaris bedraagt f 2.088,—, eventueel f 2.420,— per maand (excl. 6 procent vakantietoeslag).

Schriftelijke sollicitaties te richten aan het Landbouw-Economisch Instituut, Conradskade 175, 's-Gravenhage.

CENTRALE KAMER VAN HANDELSBEVORDERING

In toenemende mate wordt in onze organisatie welke zich beweegt op het terrein van de Nederlandse buitenlandse handel de behoefte gevoeld in detail geïnformeerd te zijn over de leveringsmogelijkheden aan ontwikkelingslanden van Nederlandse producten, samenhangend met de in die landen geëntameerde ontwikkelingsprojecten. In verband hiermee zoeken wij in strikt vertrouwelijke sfeer contact met enkele

PROJECT RESEARCH DESKUNDIGEN

Dezen zullen in nauwe samenwerking met het geïnteresseerde Nederlandse bedrijfsleven en op grond van een nauwkeurige analyse van de in Nederland beschikbare gegevens, projecten - w.o. grote werken en joint-ventures - in ontwikkelingslanden dienen op te sporen, waarbij Nederland als leverancier een rol kan spelen.

Voor deze belangrijke functie kunnen slechts diegenen in aanmerking komen, die een veelzijdige internationale ervaring hebben. Een academische opleiding kan hierbij een aanbeveling zijn, doch is niet vereist. De bereidheid tot veelvuldig reizen moet aanwezig zijn. Aangenomen wordt dat het huidige salaris geen belemmering zal vormen om de functie te aanvaarden. Leeftijd 40 - 50 jaar.

Met de hand geschreven sollicitaties, vergezeld van een recente pasfoto, te richten aan de Algemeen Directeur der Centrale Kamer van Handelsbevordering, Laan van Nieuw-Oost-Indië 129-135, 's-Gravenhage.

Telkens en telkens blijkt ons weer hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft, waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

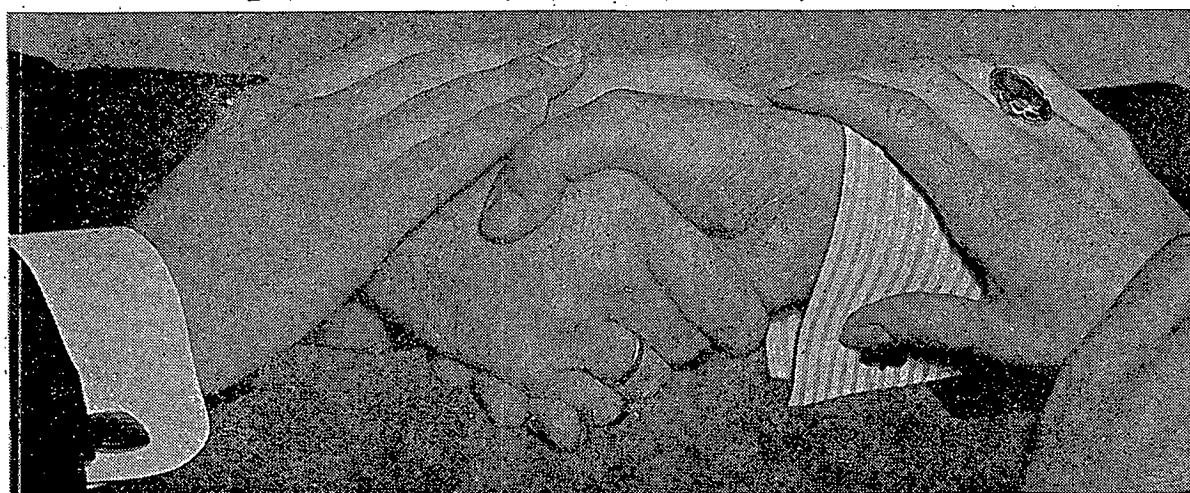
Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

Uw personeel noemt het *prettig*...

U noemt het *personeelsbinding*...

Wij noemen het *gepremieerde bedrijfsspaarregeling of winstdelingspaarregeling*...

Besprek deze interessante regelingen met de Stichting: Nederlandsche Middenstands Spaarbank (zonder winststreven)

Deze is specialiste op dit gebied en kan - in overleg met u - een voor uw bedrijf zo gunstig mogelijke opzet maken, geheel afgestemd op uw mogelijkheden, wensen en behoeften.

De rente voor tegoeden op deze spaarrekeningen is thans 4 1/2 0/0

Bovendien belast de N.M.S. zich geheel kosteloos met:

- het ontwerpen van een reglement.
- het administreren van de spaarrekeningen.
- de beoordeling of opgenomen tegoed voor premie in aanmerking komt.
- de toetsing van de daarvoor vereiste bewijsstukken.
- het aanvragen van de goedkeuring bij de Stichting van de Arbeid.
- beschikbaarstelling van formulieren en reglementen.

De N.M.S. werkt onder volledige garantie van de Nederlandsche Middenstandsbank N.V.

650 vestigingen - eigen reserves f 7.200.000,- ingelegd meer dan f 310.000.000,-

Wilt u uw verzoek om inlichtingen richten aan: Nederlandsche Middenstands Spaarbank, Herengracht 577, Amsterdam. Telefoon: 020-63131, toestel 2322, 2323, 2324. Afdeling: Spaarregelingen.

NMS

Nederlandsche Middenstands Spaarbank

**MIDDELGROTE
INDUSTRIËLE ONDERNEMING**

zoekt een

**ALL-ROUND
COMMERCIEEL
MEDEWERKER**

voor een belangrijke functie in haar bedrijf, met standplaats nabij het Rotterdamse industriegebied.

Als eisen voor deze functie kunnen genoemd worden: de hoedanigheid van Ec. Drs. (evt. Ir. met commerciële ervaring); uitgesproken commerciële kwaliteiten; een ruime ervaring in leidinggevende positie, waardoor gewend aan omgang met personeel op allerlei niveaus. Kennis van de moderne talen in woord en geschrift. Leeftijd tussen 35 en 45 jaar.

Aan kandidaten die aan deze eisen voldoen, kan een levenspositie worden geboden met ruim perspectief, waarin de salariering aan het belang van de functie aangepast is.

Brieven onder no. E.-S.B. 38-1, postbus 42, Schiedam.

Doe uw debiteuren de deur uit

**NMB
HELLER
FACTORING**

Kromme Nieuwe Gracht 6, Utrecht telefoon 030-13143

N.V. ORGANON — OSS

vraagt voor haar Financieel-Economische Afdeling een

econoom

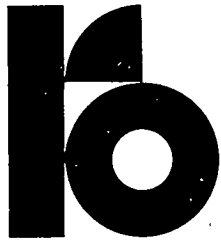
De Financieel-Economische Afdeling, die rechtstreeks ressorteert onder de Controller, heeft een taak op het gebied van o.a.: de planning op lange termijn, de budgettering, het analyseren en beoordelen van investeringsprojecten en bedrijfsresultaten.

Deze werkzaamheden, die in teamverband worden uitgevoerd, zijn internationaal gericht. De functie biedt goede ontplooiingsmogelijkheden.

De voorkeur gaat uit naar een pas afgestudeerde econometrist die speciale belangstelling heeft voor de toepassing van wiskundige methoden bij de behandeling van bedrijfs-economische vraagstukken.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan de afdeling Personeelszaken, N.V. Organon, Kloosterstraat 6, Oss, onder vermelding van nr. 852.

de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen

t.b.v. de Hoofdafdeling Bouwzaken Onderwijs te 's-Gravenhage

hoofd van de onderafdeling bouwvoorbereiding AVO (VHMO)- en opleidingsscholen

vac. nr. 7-1622/0936

Taak: het leiding geven bij de voorbereiding van de bouw van scholen voor AVO (VHMO)- en van kweekscholen en opleidingsscholen. Deze voorbereiding omvat o.m. het behandelen van de lokalenplannen, het beoordelen van de ontwerpen en de bouwkosten, alsook de aankoop en huur van terreinen en gebouwen.

Vereist: universitaire economische opleiding, bij voorkeur bedrijfseconomische richting.

Salarisgrenzen van f 1500,- tot f 2005,- per maand.

chef van de afdeling bouwafwikkeling

vac. nr. 7-1623/0936

Taak: het leiding geven bij de administratieve en financiële afwikkeling van de bouw van scholen in alle sectoren van het algemeen voortgezet onderwijs, beroepsonderwijs, vormingswerk en van kweekscholen en opleidingsscholen.

Vereist: bij voorkeur een academische opleiding (faculteit rechtsgeleerdheid of economische wetenschappen) ook niet-academici met voldoende vooropleiding, financieel en economisch inzicht en ervaring op het gebied van leiding en organisatie kunnen in aanmerking komen.

Salarisgrenzen van f 1500,- tot f 2005,- per maand.

hoofd van de onderafdeling normering en algemene zaken

vac. nr. 7-1624/0936

Taak: het leiding geven bij kostenanalyse, onderzoek en planning, registratie en documentatie en het vaststellen van normvergoedingen op het algehele terrein van de scholenbouw in Nederland.

Vereist: universitaire economische opleiding (bedrijfseconomische richting, algemeen economische richting of kwantitatief economische richting).

Salarisgrenzen van f 1500,- tot f 2005,- per maand.

voor het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen

bij de Directie Beroepsonderwijs en vormingswerk, afdeling Middenstandsonderwijs en economisch en administratief onderwijs, te 's-Gravenhage

medewerker

vac. nr. 7-2068/0936

Taak: onder meer behandeling van beleidsvraagstukken betreffende de opzet en inrichting van het lager-, middelbaar- en hoger economisch en administratief onderwijs.

Vereist: diploma HBS-B en bij voorkeur cand. economie of MO Economie. Ervaring in aangelegenheden betreffende het economisch en administratief onderwijs strekt tot aanbeveling.

Salaris, afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring tussen f 1146,- en f 1500,- per maand.

Schriftelijke sollicitaties onder het bij de gewenste functie vermelde vac. nr. (voor elke vacature een afzonderlijke brief) zenden aan Bureau Personeelsvoorziening en Bemiddeling van de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6% vakantie-uitkering

**PROVINCIALE PLANOLOGISCHE DIENST
IN ZUID-HOLLAND**

Bij het Bureau Onderzoek van bovengenoemde dienst kan een

DOCTORANDUS - ECONOMIE

worden geplaatst, die onder andere zal worden belast met :

het bewerken van statistieken en het samenstellen van rapporten, in het bijzonder op het gebied van verkeer en vervoer, terwijl hij ook de daarvoor nodige contacten met de desbetreffende instanties zal moeten onderhouden.

Voorkeur genieten zij die, blijkens hun studierichting, belangstelling hebben voor verkeerseconomie.

Het te bieden salaris is afhankelijk van opleiding, leeftijd en ervaring.

De A.O.W./A.W.W.-premie komt ten laste van de provincie.

Uitsluitend schriftelijke sollicitaties te richten aan het hoofd van het bureau personeelszaken van bovengenoemde dienst, Koningskade 2 te 's-Gravenhage.

Wij zoeken voor de administratieve sector

**ORGANISATIE-
MEDEWERKERS**

leeftijd 25-35 jaar.

Betreffende functionarissen zullen in de afdeling „systemen en procedures” van het administratiegebouw te Zaandam medewerken aan het ontwerpen van nieuwe administratieve procedures in een zich dynamisch ontwikkelende administratie.

Gezien de grote zelfstandigheid van de functie zoeken wij medewerkers, die naast middelbare scholing en een gedegen administratieve opleiding (bijv. S.P.D.) beschikken over goede contacteigenschappen.

Zij die reeds ervaring hebben opgedaan op het terrein van de administratieve organisatie, genieten uiteraard de voorkeur.

Voor huisvesting in Zaandam kan bemiddeling worden verleend.

Met de hand geschreven sollicitatiebrieven, voorzien van een recente pasfoto, kunt u richten aan Albert Heijn N.V., Centrale Personeelsdienst (H 226), Westzijde 26 te Zaandam.

albert heijn

Bij de **DIENST DER PUBLIEKE WERKEN** van **AMSTERDAM** kan worden geplaatst een

**MEDEWERKER OP
ACADEMISCH NIVEAU**

die in de leiding van de Centrale Financiële Administratie van de Dienst zal worden opgenomen.

De functie biedt ruime mogelijkheden tot ontplooiing; het is de bedoeling, dat de aan te stellen functionaris, bij gebleken geschiktheid, over enige jaren het hoofd van de afdeling opvolgt.

De functie omvat alsdan het :

- ★ leiden van de financiële en bedrijfsadministratie;
- ★ adviseren van de directie in financiële aangelegenheden, onder meer op het gebied van het begrotingsbeleid;
- ★ onderhouden van contacten met de externe Accountantsdienst;
- ★ verder ontwikkelen van de budgettering.

Aan de afdeling Administratie zijn plm. 100 ambtenaren verbonden.

Gezocht wordt een medewerker, die :

- ★ een economisch/administratieve opleiding op academisch niveau heeft genoten;
- ★ niet jonger is dan 35 jaar.

Belangstellenden kunnen, alvorens te reflecteren, nadere inlichtingen verkrijgen bij de Administrateur van de Dienst der Publieke Werken, Wibautstraat 3, tel. (020) 91 61 61, toestel 2330.

Schriftelijke reacties worden gaarne ingewacht onder no. M 64610 bij de Directeur van de Dienst der Gem. Personeelsvoorziening, Jan Luijkenstraat 94, Amsterdam-Z.

Voor reclame

kan men te veel
en ook
te weinig uitgeven.

**De meeste mislukkingen zijn vaak het gevolg
van het laatste**